

MODRA
PTICA
LETO
XII.

LETO 1940/41

ŠTEV. 3

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 3. ŠTEVILKE

FEBRUAR

Branko Rudolf: Psihologija »Odčaranega sveta«

Ferdo Godina: Nekaj iz življenja Tantalove Mare

André Maurois: Trpljenje mladega Wertherja

Fran Eller: V polju

Razno

PSIHOLOGIJA »ODČARANEGA SVETA«

BRANKO RUDOLF

(Konec)

Zbirka »Odčarani svet« kaže za vsakega, količkaj temeljitega psihologa vkljub vsem cinizmom visoko etično osebnost avtorjevo. Še več, Voduškovi cinizmi so samo negativna stran njegovega zelo resnega, silno temeljitega, silno odkritega iskanja lastne duševne poti. Ko je zapisal: »Ta borba je etičnega značaja«, je mislil gotovo predvsem nase. V »Domu in Svetu« iz l. 1929., najdemo v polemiki »Ali so to literarni problemi« nekaj diskretnih, pa nič manj značilnih Voduškovih samoizpovedi. Tam pravi v teku polemike z Vidmarjem: »Psihološka skušnja nam prvič pravi, da so naše težnje po premagovanju in odreki — in edino te moremo imenovati etične — ravno tako zakoreninjene v nas samih, prav tako del nas samih kakor naše strasti.« Sijajen zgled za ta izrazito etični tip človeka je Nietzsche, ki potem, ko je zavrzel krščansko moralo, nikakor ni mogel ostati brez morale, *Jenseits von gut und böse*, ampak si je takoj ustvaril posebno moralo nadčloveka. »Drugič pa vemo, da je še vedno za zapadno človeštvo bistvena oblika etičnega konflikta krščanstvo in da ga nosimo vsi več ali manj v krvi, v refleksih, kakor pravi Fernandez.«

V navedenih stavkih je utemeljitev Voduškove narave, ki ima težnje »po premagovanju in odreki«. Tu se teoretično začne in neha Voduškovo krščanstvo. Remic je v DS nekoliko paradokсно zapisal, da je Vodušek »izrazito verski pesnik«, drugi ga psujejo za bogokletnika in drznega cinika, Vodušek sam pa je v omenjeni polemiki dovolj jasno povedal, da nosi sam svoje krščanstvo v »krvi« in »v refleksih«. Ne moremo dosti dvomiti o tem, da so tudi Voduškove kritike in polemike v bistvu izpovedi. S tem v zvezi je dejstvo, da Vodušek nekaj svoje zgodnje lirike ni sprejel v zbirko »Odčarani svet«, pretežno večino gotovo zato, ker pesmi niso več ustrezale njegovemu strogemu umetniškemu čutu. Vendar bi bila za psihologa zelo hvaležna naloga raziskovati pesmi, ki jih Vodušek ni maral v zbirko. Pogostokrat te pesmi že presenečajo po krepkem izrazu (pesem »Netopirji« iz »Odčaranega sveta«, je ena najzgodnejših), brez izjeme so psihološko zanimive. Pesnik je iskal takrat izrazito religioznih doživetij, ki se pri njemu nikakor ne mešajo ali spajajo z erotičnimi (tu bi bila zanimiva primerjava z Antonom Vodnikom). Mladi Vodušek je hotel doživeti božanstvo s prav srednjeveško gorečnostjo in predanostjo, hotel je z vsem svojim bitjem doživeti skrivnostno bližino stvarnika, v katerem bi se šele našel — kakor, da bi se njegova lastna duša mogla šele razživeti v neskončni predanosti misteriju sveta, ki je poln Njega. V DS I. 1922. najdemo stavke kakor:

Gospod, o Gospod!
O kdaj boš prišel na perotih glorijske sončnosijoče
kličem te z molitvijo pastirjev pred Betlehemom,
...

Že si blizu. Naj potopim se v biserno Tvojo lepoto
kot galeb, ki plane iz kletke v šumeče morje.
(Bil sem baklja.)

Drugič si želi: »O da sem puščica, vate izstreljena. (Modra roža.)
V DS I. 1929. najdemo zanimive tožbe v ciklu »Trst, ki poje«:

Mojim rokam neusmiljeni Bog
je vsak smisel vzel,
goreč grm, mavričen lok
je izgorel v suh pepel.

...

ali

čakam, čakam na reke, ki bi utešile to neusmiljeno sušo
in prgnale blaznost, ki se me že dotika s svojo perutjo.

Ni prav nobenega dvoma, da je pesnik mislil strahovito resno. Iz brez
dvoma čistega, pa obenem vitalnega hotenja zaide pesnik v čuden cinizem

tudi jaz želim denar,
moč in užitek dajajoč denar...

...

telesno sladostrastje, duhovno sladostrastje —
O tudi jaz želim dobrine tega sveta.

DS. 1930.

Vodušek izpove svoje boje s presenetljivo predanostjo:

»Tebi se predam kakor sem zloben in dober,
nag, kakor me je rodila mati,
ves, kakor sem truden in uporen,
samo tebi se morem predati.«...

Pesnik išče odrešenja v erotiki (Kriki), za hip si — za psihologa
zelo pretresljivo — želi blaznosti (Beg v sanje. DS 1930.):

»Nekega belega jutra v jeseni
se bom prebudil v mrzlem soncu, v omreženem vrtu,
samo mežikal bom v luč in ničesar razumel,
smehljaj se kot otrok vsaki ptici in cvetlici —

Končni zaključek iz teh pesmi je, da pesnik s svojimi prizadevanji
kratko malo ni uspel. Vkljub vsem zaletom njegovega temperamenta mu
ni bilo dano, da bi si priklical doživetje vesoljne inteligence, s katero
bi bil lahko v kontaktu in se ji predajal, take vesoljne inteligence, ki
bi jo bil lahko na vsak posvečen korak čutil. Svoj dokončni čustveni
poraz pa je izpovedal v pretresljivo lepi pesmi, ki bi prav lepo sodila
tudi v »Odčarani svet«. Pesem ima značilni naslov »Izpoved« in silno
jasno zrcali pesnikovo duševno stanje:

IZPOVED

Pričeli smo z neskončno ljubeznijo,
s čudovitimi slutnjami čiste krvi,
končali smo z neozdravljivo boleznijo
v svetu, kjer ni ne boga ne milosti.

Hoteli smo doseči nemogoče,
vzplavati v sinjem, nadzemskem prostoru,
hoteli smo se uvrstiti med pojoče
anđele v brezčasno zamaknjenem zboru.

Doseči nemogoče: Boga čutiti
v krogotoku svoje šumeče krvi,
doseči nemogoče: položiti
na njegovo utripajoče srce svoje dlani.

Doseči nemogoče: Boga objeti
v nevzdržnem poželenju in ponosu duha.
— Naenkrat so prenehale goreti
sonce in zvezde in vse luči sveta.

V tej pesmi je razven izredno barvite in s temperamentno resignacijo podane izpovedi zanimiv način Voduškovega govora. Vodušek govori o sebi prav dosledno v množini. Zanj je značilno, da se toliko kakor vedno čuti reprezentanta skupine ljudi. O sebi je nekoč rekel, da je »individualist s kolektivnimi težnjami«. Ker smo že začeli s psihologijo, je treba reči, da Vodušek, ta strogi formi predani pesnik, naravnost izziva, da bi ga človek delil v »periode«, iz česar se je svoje čase norčeval Cankar: »Schildern sie mir die zweite Periode Schillers!« Taka delitev v periode vedno šepa, čeprav je včasih poučna. Voduškove pesmi se precej jasno delijo na tri skupine, prve so plod nemirnega iskanja, ekstatične in večinoma razkrojene v formi. Sem spada zelo lepa pesem »Mesto v noči«. (DS. 1930.), mogoče najlepša ekspresionistična pesem vse slovenske literature. Tukaj bi pa človek lahko pripomnil, da je tudi v zgodnjih, svobodnih Voduškovih verzih zelo vidna tendenca do stroge forme, za psihologa pa tendenca do sklenjenosti v sebi, do samozavesti in čistosti: spoznanja samega sebe. Ne bi trdil, kakor Brnčič v »Zvonu«: (5-6. 1940.), »Voduškovo življenjsko občutje, kakor se izraža v tej zbirki, je najdoslednejša antiteza njegove pesniške mladosti, ki si jo je mogoče misliti...«

Da, če bi analizirali čisto miselno in nazorsko, potem je opaziti neke kontraste, a vprav »življenjsko občutje« je pri mladem in zrelem Vodušku ostalo presenetljivo enako in enotno. Njegov porog je druga stran izredno čutečega človeka, ki svojim duševnim stremljenjem ni našel odgovora in se je zato v divjem uporu zatekel k cinizmu, (perioda ciničnih pesmi ali sredina »Odčaranega sveta«), končno pa je našel spet k nekim idealom svoje mladosti, k ljubezni do sveta, do vseh bitij in — najtežje od vsega — tudi k ljubezni do lastne duševnosti, ki se mu je pogostokrat zdela zavržena in propadla. V neki mladostni pesmi (iz DS) pravi o sebi »kakor sem truden in uporen«; ni bil le uporen, temveč tudi

truden, truden večnega iskanja in tavanja, v sonetu »Rože in plevel« pa pravi o drugih poetih:

...na srečo pozabili so plevel!
Saj kdor, kot jaz, je umazan in surov,
se v gumbnico mu kot nalašč pritika
kosmat, smrdeč, bodikast in strupen;

Če pravi o sebi, da je »umazan in surov«, potem to ni poza, temveč znak kljubovanja. Vodušek si je takorekoč zataknil plevel v gumbnico, slično kakor naši nekdanji kmetiški puntarji. Čemu se je upiral? — Zunanjemu svetu, ki je njegovo brez dvoma nežno duševnost bolešno prizadel. Prav to je značilno za Voduška, da se je z veliko voljo do življenja, z možato energijo uprl vsemu, kar bi ga moglo v življenju duševno uničiti:

»Ne dajmo se znova prevzeti
sramotnemu uživanju dna.
Tako se ne izplača umreti,
vrzimo kozarce ob tla!«
(Zdravica v ranem jutru.)

V nekem pogledu je Vodušek podoben umetniku iz »Mon livre d'heures«, nekakšne novele v slikah, v lesorezih, ki jih je izrezal Frans Masereel. Junak-umetnik tam doživlja svet, gleda, se čudi, ljubi in trpi, na koncu pa čutimo, da ga je prevzelo gorje tega sveta. Umre in strohni med fantastičnimi cveticami. Tedaj se mrtvec prebudi, si iztrga srce in ga divje pomandra z nogami. Ko pa je storil to, se široko zasmee s svojimi usti brez ustnic in gre na sprehod v svetovni prostor med zvezde in planete — sproščen duh!

Ta končna Masereelova alegorija je izredno duhovita zato, ker je v njej flamski grafik in slikar dal v obliki šale kratek avtoportret razvoja medvojnega in povojnega ekspresionizma sploh, t. j. tiste generacije, iz katere je izšel sam. V kolikor so bili ti medvojni in povojni ekspresionisti iskreni, so vsi začeli »z neskončno ljubeznijo, s čudovitimi slutnjami čiste krvi«. Van Gogh, eden prvih ekspresionistov in mogoče največji med vsemi, je rekel o sebi, da je »riskiral tudi svoje zdravje in svojo pamet«. Stremljenje teh ljudi je bilo pogostokrat »divje« in še bolj pogosto tudi »zbeگانo«, kakor pravi o sebi Vodušek... Nato pa:

»končali smo z neozdravljivo boleznijo
v svetu, kjer ni ne boga ne milosti.«

To niso prazne besede; mnogi prekrasni talenti te dobe so končali res s fizično neozdravljivo boleznijo kakor Marij Kogoj, ki živi še danes z zamračenim umom. Mnogi drugi ekspresionisti so se kratko malo izgubili v svetu, za katerega niso vedeli več odgovora, tak je bil slučaj z mnogimi slovenskimi sotrudniki »Treh labodov«. Že omenjeni Belgijec Masereel živi v socialnih akcentih realizma, v kolikor jim ne daje včasih izredno finih, čisto spiritualnih domislic, ki niso nič drugega kakor realizem, obrnjen na človeško duševnost. Zelo mnogi bivši ekspresionisti so končali v artizmu, v brušenju nečesa, kar nekateri ljudje imenujejo »forma«. (Tako j omenjam, da tisti ljudje nimajo prav. Umetnost je

v vsakem primeru le prenos čustev in »forma« nekaj, kar temu prenosu služi. Tehnika je le umetnikova sposobnost, ki mu omogoča, da ne moti svoje lastne inspiracije.)

Vodušek je v brušenju verzov, v stojični drži umetnika kar spočetka že čutil neke vrste moralo, čutil se je nekomu odgovoren, če ne drugemu, vsaj sami poeziji, ki jo je včasih sovražil — sovražil njo in svojo lastno duševnost, ki jo je moral nujno razkrivati. (Panegirik poeziji.) Tako imenuje poezijo »gnusni, žalostni kup gnoja, koder rastejo najčudovitejše rože« ..., potem pravi ... »moje srce se ti ne da pod nož, vedno obraz izpremenjajoča krvnica;« Končno:

»A čemu so bolečine, čemu rane,
če niso nikomur darovane?«
(Nezadovoljni narcis.)

V teh dveh vrsticah je zelo mnogo Voduškove karakteristike samega sebe. Ta rezki, ostri, nekaterim igrivi, drugim spet »predrzno cinični« in intelektualno hladni pesnik je v resnici vedno iskal smisla svojim žrtvam, vsemu svojem delu. Zame je popolnoma gotovo, da mu nikakor ne poteka ustvarjanje iz razuma ali iz intelekta. Seveda mu zato še tudi ne poteka iz čustva ali iz tega, kar mi navadno imenujemo čustvo, iz reagiranja na zunanji svet. Pravilno je, če konstatira Brnčič, da »Vodušek ne dojema sveta ... nagonsko in čutno«, ni pa pravilno, če pravi v istem stavku, da ne dojema sveta »preprosto in prvobitno«. Vodušek pač sprejema svet tudi s svojimi »etičnimi organi«, in gotovo je, da je nosil vse svoje življenje krščanstvo v »refleksih«, t. j. tisti del krščanstva, ki govori o »volji do darovanja, o volji do brzdanja samega sebe, o etičnem cilju vsakega človeka in o strastni volji do spoznanja — ki je sama po sebi že »etičnega značaja«. Ta volja po etični orientaciji je hladna, pa izredno močna strast tega na videz tako odmaknjenega in »intelektualističnega« poeta. Celó njegov cinizem je gesta v svet, ki išče odgovora — v sebi in svetu.

Voduškov razvoj se nam danes kaže dovolj jasno in v presenetljivem sosledju. Najprej je mladi pesnik iskal barvitosti vseobčega spoznanja. Ne bi se čudil, če bi bil čital kje kakšno izjavo mladega Voduška, kjer bi ta rekel, da je človeški cilj v tem, spremeniti vsako svojo besedo in vsako svojo kretnjo v molitev, t. j. v nekaj, kar daje našemu življenju šele višji smisel in izpolnjuje etični ukaz v nas in izven nas. Mnogi smo čutili prav tako; Voduškove zgodnje pesmi pa svedočijo o tem, da je iskal izpolnjenje v obrazu čutnega sveta in se radi tega hudo razočaral. Zdi se, da pesnik za to grozno, prvo razočaranje zelo dolgo ni našel zdravila. V »Odčaranem svetu« govorijo o razočaranju predvsem pesmi, ki so na sredi zbirke, pa tudi mnogi soneti. Neke pesmi bi človek lahko imenoval »cinične«, najbolj izrazite so n. pr. »Ljubezenska lekcija«, »Balada o pisanem svetu«, »Žalostinka za obešencem« in »Bolezen stoletja«, razven tega spadajo sem neki soneti. Tako pa, ker je Vodušek čudno enotna osebnost in se zdi njegov razvoj psihološko zelo logičen, te pesmi vendar ne tvorijo čisto skupine zase, temveč so povezane z drugimi. Saj najdemo že skoraj brutalno voljo do spoznavanja realnosti že v Voduškovi prvi »periodi« Doma in sveta, n. pr. tam, ko popiše »sobe, poceni hotelske sobe ... vonj po postanih jedeh, vonj po prašnih

kotih, vonj po ženski«... (Banalni križev pot.) Po drugi strani kažejo te cinične pesmi prav na mnogih mestih v lahkoto zavito sočutje in ogorčenje (Žalostinka) ali pa obup duševnega brezdomca. Primer za prvo so verzi:

Prav tako slučajno brez denarja
se ti ni več čakati ljubilo,
ljubica bi še šla do oltarja,
če bi se na jesti pozabilo.

Primer za razpoloženje, ki je slično stoicismu in obenem skoraj rahlo melanholično, pa je:

»ko bodo kdaj naš pepel na njivo
stresli, pa ne bomo žalovali.«

Na koncu hudomušne pesmi, kakršna je »Bolezen stoletja«, je ta hladnodušni, pa vkljub temu resni akcent posebno opazen. Verzi so v teh pesmih igrivi in virtuozni. Vodušek n. pr. spretno uporablja isto rimo štirikrat (Žalostinka). Točnejšemu opazovalcu pa ne more ostati skrito, da je ta igriva popolnost izraz nekega obupanega, v nič zagledanega razpoloženja. Vodušek je v teh pesmih podoben obsojencu, ki je pred smrtjo popolnoma resigniral, pa uporablja svoje zadnje ure za to, da se z neko obupano koketnostjo lepo obleče in študira, kako se bo vedel pod vislicami. Niti v najbolj igrivi teh pesmi ne manjka nekih resnejših tonov, ki nam zelo jasno odkrivajo duševno stanje tako zadržanega pesnika kakor je Vodušek.

Odrasli pesnik, kakršen se nam kaže v zbirki, je pristen Slovenec v tem, da se sramuje svojih nežnih čustev. Niti na enem mestu ne kaže očitno svoje ganjenosti, nežnosti ali celo mehkode, same lastnosti, ki jih moramo skozi njegove brušene verze šele slutiti. Vodušek dela na prvi pogled vtis nenavadno mrzlega in trdega poeta. Natančnejši opazovalec pa odkrije v tej rezkosti kaj kmalu neko skoraj romantično potezo. Voduškova stoična hrabrost in bojevitost skoraj spominja na srednjeveške viteze, katerih boj je tudi bil »etičnega značaja«. Vodušek je izrazito modern poet in po svoji psihi blizu nekaterim modernim Francozom. Henri de Montherlant je govoril o »vedrem pesimizmu« (pessimizme serein) in ta vedri pesimizem je tudi znak Voduškov, čeprav je malo manj »veder« in odmaknjen, zato pa mnogo bolj življenjski kakor pri mnogih poetih velikih narodov. Produkt izredno ostre umetniške vzgoje in discipline, obožuje Vodušek besedo, besedo samo po sebi in besedo v razvoju kot izraz svoje lastne kakor narodove duševnosti. (Za preureditev nazora o jeziku. Krog 1933.) Po pravici bi mogli reči, da je Vodušek preveč dobro vzgojen, da bi svoje soljudi hotel nadlegovati s svojimi čustvi, ako jih ni odel v lesketajočo se, brušeno, elegantno obliko, da bi jim »na krožnikih postregel s soneti«.

Po vsem, kar je mogoče iz te komplicirane duševnosti spoznati, je Vodušek pravi pesnik, v bistvu nežen in čustven, čeprav ga je razočarano iskanje v »divjem, zbezanem stremljenju« včasih privedlo v cinizem in nihilizem ali do posmeha, ki ni vedno privlačen. Vodušek je obenem skrajn in samozavesten individualist, a prav za prav brez samoljubnosti. Nasprotno — pesnik se čisto sprošča tedaj, kadar se v svoji posebni sramežljivi in rezervirani nežnosti globoko zamišlja v ljudi in celo v živali:

»Vsak hrošček zdaj drhtečo slast spoznava,
slast rožam, srnam gleda iz očes,
blešči se v prašku, toči v lubju brez,
in v klicu kukavice poigrava.«

V »Maju«, eni najlepših pesmi vse zbirke, se je Vodušek s čudovito nežnostjo vmislil v razpoloženje pokrajine z ljubavnim parom, v drugi, »Tihožitje«, dobijo samostojno življenje predmeti:

»Kajti še zdaj šumi rdeča svila,
in vidiš beli blesk, ki sramežljiva
gladina ogledala ga prikriva.

Prav tako živijo samostojno življenje predmeti v »Jutru dolžnosti«, zelo zreli pesmi, ki spada po obliki in času daleč naprej. Tudi v tej pesmi čutimo nekaj tega, kar je pri Vodušku opazil Kozarčanin (Savremenik 1940), »nešto od prozračne modrine večernih srpanjskih sjena i plavičaste vodene površine, koju para južni vjetar«.

Božo Vodušek je nekoč sam o sebi rekel, da je »individualist s kolektivnimi težnjami«. Včasih pa njegove težnje niso le kolektivistične, temveč naravnost Cézanne-ovsko vseobjemajoče. Med moško vero v človeka in med ljubeznijo do narave je dolga pot do ogorčenja in zasmeha in rijoče analize samega sebe — Vodušek pa jo prehodi brez težav. Med veliko nežnostjo in moško rezkostjo se razpenjajo brušeni loki verzov tega nenavadnega in zanimivega pa — vkljub vsem rahlim francoskim vplivom — zelo slovenskega poeta.

Krščanstvo nosi Vodušek še vedno »v refleksih«. Prav zato, ker se je razočaran odrekel vsej individualni »sreči« (ki jo zaničuje tudi Montherlant), se Vodušek lahko s popolno svobodo posveča življenju drugih, zato lahko uživa v tuji eksistenci, kakor kažeta pesmi »Maj« ali »Pomlad«. Pesnik, ki je dosegel to visoko stopnjo prečiščenosti, lahko podaja lastno duševno življenje v alegorijah, hladno in mirno, kakor bi bilo to življenje koga drugega. (»Zavrženi angel«, ali »Dvogovor v objemu«.) Še v teh in sličnih pesmih kaže Vodušek neko etično odgovornost, množico kompleksov, ki vežejo te pesmi z njegovo mladostjo. (»Sodni dan«.) Za Voduškov o ogromno sposobnost sočustvovanja je zame dokaz sonet o Judežu. Konec se glasi:

Bil je spoznan; en sam pogled oči
ga je pognal od žrtve proč v obup;
obešenemu se je drob izlil,

požrli so ga jastrebi in psi;
pomladni dež je usmiljeno izmil
smradljive ostanke blata in krvi.

Zanimivo je primerjati te zgoščene, dramatične, v vsakem pogledu mojstrske verze z — Aškerčovo poezijo, ki obravnava isti motiv — Judežovo smrt (Iškarijot). Konec glasi:

Za hip i sam obešenec v življenje
vzbudi se tam.

On vidi, sliši... Obletava črn ga
roj netopirjev, sov;
srebra maši mu polno mošnjo v usta
trop zlih duhov.

Blisk piše v črkah mu orjaških sodbo
za ta, za oni svet...
Vihar mu tuli: »Umri, Juda, dvakrat!
Proklet, proklet!«

Ti verzi Antona Aškercia nikakor niso brez neke dramatične sile in vendar je moderna pesem neprimerno bolj poglobljena in fina. »en sam pogled... ga je pognal« kaže izrazito individualistično Voduškoveto etiko, takoj nato sledi navidezna brutalnost: »obešenemu se je drob izlil, požrli so ga... psi«; po vsem tem pa spet fini, v vsakem pogledu poetični konec: »pomladni dež — je usmiljeno izmil« — Puškinova »ravnodušna priroda« je izkazala brezčutna vendar zadnjo milost najbolj zavrženemu med zavrženimi, Judežu, tistemu, ki mu je Dante v svojem peklu nakazal dno lijaka.

Presenetljiva nežnost konca tega tako rezkega soneta nam ne kaže ostrine Voduškovete zasmehovanja, roganja, bičanja sodobnih smešnosti in podlosti. Najostrejši satirični soneti kakor »Dobrohoten nasvet«, »Skriti bog« ali »Zlato tele« so brez milosti in ne prizanašajo prav nič. Ali prizanašajo mogoče zato ne, ker pesnik v neki meri obračunava sam s seboj, t. j. z nekaterimi svojimi skritimi mislimi, ki jih vleče bolj neusmiljeno na dan kakor kdorkoli drugi? Kot človek, ki je poln neke zavesti nekakšnega greha, se obtožuje stvari, ki jih po vsej verjetnosti nikdar ni zagrešil. Človek ima pri Vodušku pogostokrat vtis, da ga muči zavest neke krivde, nekaj, kar spominja na mistike srednjega veka. Kaj še ostane človeku, ki ima vest kakor Vodušek in obenem spozna, da mučeništvo samo po sebi nikomur ne koristi. Pred mučenci (ponočni gostje) se »zgrozi od vražjega zasmeha«, saj »le norec trdi, da je zemlja mati, ljudje pa bratje in potem kriči«...

Po vsem tem bi človek lahko nanizal še nešteto podrobnosti, nešteto finih, skritih, pogostokrat sramežljivih samoizpovedi in vendar pesniku ne bi prišel še čisto blizu. Najbrže tudi ni potrebno, da bi kdo Voduška do kraja spoznal, kajti na umetniku ne ljubimo njegovih ovir, demonov, ki jih nosi v sebi in njegovih kompleksov, teh vplivov od zunaj ali znotraj, ki so zavirale njegov razvoj. Na umetnikih, kratka, ne ljubimo le boja, temveč pred vsem njihovo zmago, ne toliko pot, ki so jo prehodili, temveč cilj, ki so ga dosegli. Vendar je človeška prednost Boža Voduška, da je premagal naravnost neverjetno močne notranje ovire. »Odčarani svet« mogoče v celoti ni popolna knjiga, vendar je ena najpopolnejših, kar jih je izšlo v našem jeziku.

Človeško je Božo Vodušek dosegel višino nesebičnega spoznavanja. V nekaterih svojih najbolj zrelih pesmih živi z velikim ljubeznivim razumevanjem v svetu, ki ga obdaja, v ljudeh, ki so zatrepetali v isti strasti, ki se je zase še spominja (Maj) in v živalih, ki so zbudile njegovo zanimanje. (Koncert na polju. Pomlad.) To je višina čistega duha, ki se pogloblja. Kot umetnik je vkoval v trdno, brušeno obliko svojih verzov svoja temna nagnenja in strasti svojega iščočega duha. In vkljub

svoji naravi, ki se je čudno zagrizla sama vase, je končno do kraja razčistil obliko svojih verzov in nam v nekaterih intimnih slikah duševnosti podal nekaj izrednih umetnin vezane besede. Posebna razprava bi morala pokazati, kako je ta pesnik razmišljal o jeziku in kako je razmišljal o verzu. Zrasel je pod vplivom zapada, posebno Francije, od Baudelairea do Valeryja, a vse zato, ker ga je moderni način izražanja privlačeval, ker je le tako mogel dati izraza svojim lastnim doživetjem. Vodušek je smostojno obvladal svoje vzore in daje resnično sebe.

A ob vseh njegovih satirah in ob vseh izpovedih ne gre pozabiti, da je Vodušek v resnici le lirik, t. j. umetnik, ki razračunava s svojo lastno in s tujo duševnostjo. Lirika nima pomena mehko in ganjenosti, pogostokrat se vršijo znotraj človeške duševnosti pošastni boji kakor med zmaji. Kdor te boje izraža v simbolih, je brez dvoma lirik. Kdor izraža napetosti čustev in volje, duševno prodiranje v svet in stvariteljski triumf, je brez dvoma bolj lirik kakor dramatik. Mnogo je takih »dramatičnih« dram, ki so v resnici v vsej rezkosti v bistvu lirične. Krleževi Glembajevi se n. pr. dogajajo v veliki meri v pisateljevi duševnosti in stari bankir in Leone sta v nekih trenutkih samo simbola dveh nasprotstev. In največji med vsemi William Shakespeare, je spisal mnoge »dramatične«, pa v bistvu docela lirične drame. Najbolj subjektivna drama velikega Angleža je »Vihar«, pa tudi njegove komedije so polne alegorij in simbolov, n. pr. na videz tako nedolžna »Kar hočete«; »Sen kresne noči«, naravnost začenja celo vrsto baročnih »duševnih dram«, ki kulminirajo v tako izrazitih sprehodih po duševnih pokrajinah, kakor je n. pr. Mozartova »Čarobna piškal«. Vse to je treba konstatirati v našem času, kjer imamo tudi take »moderne ljudi iz kamenite dobe« (Škvarkin), ki se bojijo svoje lastne duševnosti, pa se vkljub vsemu zde samemu sebi silno »napredni«. Če bi tej svoji takozvani duševnosti pustili prosto pot, bi jim nebrzdane strasti kmalu pokončale vsa dostojna čustva, slično kakor pokončajo biki, svinje, kozlički in koštruni banket v »Pastirju Kostji«. Res je v vsakem človeku mnogo plasti duševnosti — tako se vrstijo, kakor geološki sloji, najstarejše plasti so najnižje.

Pogostokrat je treba kopati, da pride človek do vrednot. In v današnjih časih, ki so tako na prelomu dob in tako kaotični kakor današnji, ima lirika svoj posebni pomen: nič ne de, če ti samogovori niso za vse ljudi enako razumljivi. Zelo mnogih važnih znanstvenih odkritij ne razume spočetka nihče izven laboratorijev, šele pozneje, mogoče po stoletjih postanejo »popularna«, kar pomeni pogostokrat, da jih mnogi poznajo in razumejo čisto drugače, kakor so bila mišljena. Gorje času, kateremu je duševna kultura le luksuz izbrancev — konec je propast.

Pesnik je ali pesnik čustev ali pa ga ni. V delu Boža Voduška najdemo bolj in manj razčiščena razpoloženja in temu primerno večje ali manjše umetnine ali tudi brušene verze, ki nas čustveno popolnoma ne prepričajo, zato, ker je pesnik obvladal sicer njih formo, ni pa čisto obvladal svojega razpoloženja. V vsakem primeru pa so Voduškove domislice privrele iz njegovega boja s samim seboj, iz krvi in strasti — Vodušek je pravi pesnik, tudi takrat, ko se zdi najbolj hladen. V bodočnosti bo svojo najčistejšo smer gotovo še nadaljeval.

Drugič: Lirika je umetnost prikazovanja duševnosti, zato ni prav, če kdo vrednoti pesmi »s a m o« kot dokument in ne tudi kot umetnino.

Če smo se morali mi sami včasih držati Voduškovih samoizpovedi, če je mogoče tudi res, da so vse pesmi (po Goetheju) Bruchstücke einer grossen Kofession, je zato tudi gotovo res, da ima naša duševnost pogostokrat svoje lastne zakone in da izpovedujemo in oblikujemo v liriki stvari, ki z zunanjim svetom nimajo prav nikakšnega posla — razven v obliki neke geste proti svetu, duševnega razpoloženja, ki izraža naše gledanje. Šele poet in pesem tvorita celoto, ne le pesem sama. Včasih je pesem bolj ali manj objektivna. Baudelaire je bil veren katolik in obenem pesnik »Litaniij Satanu«.

V nekem višjem pogledu je oboje resnično. In v Božu Vodušku je predvsem to res, da je našel iz mrzle individualistične izoliranosti svojo pot do razumevanja sveta in do vserazumevajoče ljubezni, ki v današnjih časih tudi kaže smer. »Vseprešinjajočega silnega vetra pomladi«, tistega, ki bi ljudi prerodil in zemljo napolnil s spoznanjem — tistega Vodušek ni dočakal. A moško je izpolnjeval svojo nalogo in našel pot zase in za mnoge druge — pot do razumevanja in do vere v svet. In to je mnogo. Že zato bi mu morali reči: Ecce homo! Njegova še večja zasluga pa je, da moremo tudi reči: »Ecce poeta!«

Osebnost je seveda na začetku vsake umetnosti.

NEKAJ IZ ŽIVLJENJA TANTALOVE MARE

FERDO GODINA

Tantalova Mara je bila zrela ženska. Na njej ni bilo za moškega na prvi pogled ničesar več privlačnega. Vendar je ohranila v sebi tisto čudežno silo, katera ostane samo pri redkih ženskah. Po par njenih gibih in pretrganih nizkih besedah je človek vztrepetal in hotel biti v njeni bližini. Čeprav ti ne bi nihče povedal, da je to Tantalova Mara, bi začutil njeno privlačnost kljub njenemu razoranemu licu, mlačnim ne lepim očem in pretrganemu stasu.

Njena hčerka Marika je bila neopazna poleg nje. Čeprav ji je bilo šestnajst let in je bila ljubkega obraza, je živela poleg matere komaj vidno in ji sledila kakor senca.

Mara je imela moža. Toda po treh letih presrečnega zakona je šel v Argentinijo. Ko se je bil Tantal oženil je šele uvidel, da zakon niso maline in jagode. Pridejo skrbi in težave, kajti zakon brez kruha je težka stvar. Tantal ni priženil razen Marine lepote ničesar, njegova dota pa ni presegala treh plugov zemlje. V drugem letu zakona sta z Maro dobila hčerko Mariko in gotovo sta se nadejala še več otrok, kajti Tantal se je odločil za Argentinijo. Šel je, ker je hotel napraviti Mari in otrokom življenje lepše, kakor ga je imel sam.

Marina starejša sestra Štefa je bila poročena z Lipičem. Imela sta svojo hišo, svoja polja, toda njun zakon je bil brez otrok. Štefa je bolehalo že od rojstva, mnogi so pa Lipiču pripisovali nesposobnost zaradi starosti. Kmalu nato, ko je šel Tantal v Argentinijo, se je preselila Mara z otrokom k Lipičevim.

Tantal je pridno delal v argentinskih gozdovih in tudi Mara je bila za ta čas preskrbljena. V pismih sta si kovala srečo, sanjala sta o svoji hiši in lastnem gospodarstvu.

»Za hišo bova nasadila sadovnjak, da najina deca ne bo gledala čez tuje plotove, kakor sva morala v mladosti midva,« ji je pisal Tantal.

»Tudi grede bova imela pred hišo, kjer bo rasla solata, paradižniki in paprika. Čisto pred hišo bom pa nasadila rože,« mu je odpisala Mara.

Čez leto in nekaj mesecev potem, ko se je preselila Mara k Lipičevim, je Štefa umrla.

Po Štefina smrti se je topla povezanost med Tantalom in Maro začela ohlajati. Niti to ni spremenilo razmer, da je Tantal dobil službo v obmorskem mestu, kjer je bilo delo lažje in bolje plačano. Črv ljubo-sumnosti, ki ne bo miroval dokler bosta živela dva človeka na zemlji, ta črv ga je začel razjedati. Pomagalo je razdirati ljubeči se par nekaj nepodpisanih ničvrednežev iz vasi. Namigovali so Tantal v pismih na grdo življenje, ki ga živita po Štefina smrti stari Lipič in Mara.

Tantal je preveč verjel Mari, da bi zapustil Argentinijo in šel domov, da bi naredil konec svojemu duševnemu trpljenju. Marina pisma so mu tudi dvome razgnala. Še vestneje je delal, da bi se čimprej lahko vrnil.

Mara pa je z Lipičem zanosila. Sama ni nikdar priznala, da je bil kriv Lipič, vendar je bil otrok preveč podoben staremu, da bi se moglo o tem dvomiti.

To je bil za Maro velik preobrat. Duševni mir je bil zgubljen in pečat sramote je bil vtisnjen na njeno čelo.

O Tantal u pa — kot bi se pogreznil v zemljo — ni bilo več glasu. Ta njegov večni molk je Mara razumela; zavrgel jo je.

Močna narava je Maro potegnila v vrtinec. Prepustila se je tisti omamni vabi, ki je lebdela nad njo dan in noč zdaj, ko ni imela nikogar več. Trdna opora v možu, na katerega se žena opira, je bila podrta. Popolnoma se je spremenila. Včasih je bila lepa, z zalitimi, polnimi lici, skrbno počesana, a drugič je bila vsa zdelana, neprespana in opraskana.

Lipičeva hiša je postala gnezdo, kakršnih se najde od časa do časa vedno v vasi. Nedoločeno čustvo obide človeka, če gre mimo take hiše; ne bi pljunil na tak grunt in tudi ognil se ga ne bi, če te ne bi nihče videl.

Komaj se je naredila noč, že se je pod Lipičevimi okni začelo zibati grmovje georgin. Pritajeno žvižganje, smeh in šepet se je slišal na cesto. Temne postave so se plazile okrog oglov. Za zastrtimi okni male sobe, kjer je živela Mara, pa je bilo živo. Sence so švigale po zavesah in po njih se je lahko spoznalo zapeljivo Marino postavo ali pa postavo tega ali onega moškega. Ob takih trenutkih je pod okni postalo živahno, kakor da bi vrgel bat v sršenovo gnezdo.

Tako življenje je vodilo Maro v nedoločeno smer. Njena hčerka Marika pa je doraščala in predno je dorasla puberteti, so čudne, nerazumljive stvari mnogokrat pretresle mlado dušo. Lipič je spal v veliki sobi, Mara z obema otrokoma pa v mali sobi ob cesti. Lipičevo dete je Mara zvečer kmalu povila in ga položila v umazano korito. Marika ga je zibala, dokler ni otrok zaspal. Potem je Mara pokrila celo korito s pregrinjalom, s katerim je bila podnevi pokrita postelja. Če je spustila moškega v sobo prej, predno je dete pokrila in ga porinila pod posteljo, je opravljala to delo pred njim, kakor da bi bil prišlek domač človek.

Mnogokrat se je zgodilo, ko Marika in Mara nista utegnili, da je moral gost zibati dete, če se je drlo. To so delali moški drug za drugim vestno in nežno. Če je kaj ostalo od večerje, in to je bilo vedno, je Mara rada ponudila gostu. Po navadi so prinašali moški s seboj vino in zalivali so z Maro večerjo pred lepo nočjo.

V začetku sta bila Mara in moški obzirna do Marike. Pozneje pa, ko jima je prijeten pretep in igranje pognalo kri, je vrgla Mara vzglavnik in stare cunje Mariki na klop na koncu postelje in jo nagnala spat. Nekaj minut je mati še počakala in se brzdala, da je hčerka »zaspala«. Nato je ugasila luč. Čudni pretrgani glasovi so pretresli Marinkino dušo; skoraj sleherno noč so bili drugačni, zdaj robati, zdaj tihi in prestrašeni; le mati je bila vedno enako mehka do vsakogar. To divje in soparno vzdružeje je pretrgalo trkanje na okno. V hipu je nastal na postelji mir. Pretekla je ena minuta, dve minuti.

»Nič ni! Kaj se bojiš?« je vprašala Mara hripavo moškega.

Nobeno trkanje ni več motilo blaznega Marinega ravnanja.

V tistih časih je Mara zanosila drugega nezakonskega otroka.

Ko pri prvem fačoku ni niti z besedico črhnila o krivcu, je pri drugem že v naprej določila očeta.

Lipičeva hiša je dobivala vedno večji sloves. In če bi znala govoriti noč, bi razkrila svetu še čudovitejše stvari; razkrila bi skrivnost o mnogih poštenjakih, ki so bili podnevi čisti kakor sonce. Med tistimi, ki so si umazali roke pri Mari v temnih nočeh, za zastrtimi okni, je bil tudi učitelj Dolenc. Stopil je slučajno k staremu Lipiču, ko se je vračal s seje gasilskega odbora. Mimogrede je stopil še k Mari, da bi pohvalil Mariko zaradi pridnosti v šoli. Pri Mari pa je še ostal dolgo potem, ko je ugasnila luč. Ratnjekov Leopold, ki je vodil vsako leto procesijo k Mariji bistriški, je tudi padel slučajno v Marin objem. Župan Rebrca je prišel k Lipiču po uradnem poslu, pa je domov grede zablodil k Mari. Takih slučajnih obiskov ni bilo malo v letu, toda o teh veljaskih Mara ni črhnila besede. Rada pa je pripovedovala mične zgodbe samo o pobalinih, ki so trkali ob večerih zdaj na to, zdaj na ono okno v vasi, da bi jezila dekleta, ki so se trgala od ljubosumnosti.

Nekega večera pa se je Mara vznemirila. Pri njej je bil mlinar Škarič, šestindvajsetleten fant, plečat in mišičast. Imel je kakor »o« zakrivljene noge. Bil je ves bel, kakor če bi se pravkar skobacal iz moke.

Škarič ni bil redek Marin gost. Utrl si je pot v hišo tudi v hudih prilikah, ko ni imel sicer pravice prestopiti praga. Bil je nasilen, trd in neučakan. Tistega večera pa ni bil tak. Mara, ki ji je njegova nasilnost prijala, je to takoj opazila. Tih in vase zatopljen se je zasedel pri Mariki na klopi.

Mara je osupnila. Na to dosedaj ni pomislila. Zajelo jo je nedoločeno čustvo. Marika raste. Kar vidijo drugi, ona ne vidi. Spravljala je posodo v košaro, da jo bo jutri pomila, in mislila nazaj. Mnogi moški so že prijemali Mariko za lice in jo trepljali po rami ali se igrali z njo, predno je legla »spat«.

Marika je končala sedmi razred ljudske šole. Dovolj visoka je bila za svoja leta, toda bila je suha in bleda. Pokazali pa so se že na njej znaki, da bo zgodaj dozorela.

Mara je prespala noč s Škaričem čudno. Vsak trenutek, pri vsakem gibu in glasu je bila pri svoji hčerki, ki je spala na klopi, na koncu

postelje. Umazane, potne cunje, na katerih sta s Škaričem ležala, so zoprno zaudarjale.

Kaj bo z Mariko?

Lipiču je bilo okoli pet in petdeset let. Po Štefini smrti je ostala Mara pri hiši, ne da bi oba kdaj o tem govorila. Kako sta prav za prav živela in si gospodarila je bilo težko reči. Mara ni imela zemlje. Tudi prava gospodinja ni bila Lipiču, kajti kuhala mu je le ob redkih prilikah, »kadar jo je veselilo«.

Lipič je bil tih, miren človek in mnogi so mu prav zaradi tega težko prisodili, da bi se kdaj spozabil z Maro. Po grehu z Maro, o katerem ni pred njim nihče govoril, a je Lipič dobro vedel, da ga pozna vsak v vasi, je postal ta mož še mehkejši. Maro je imel neizmerno rad in vse, kar bi si želela ona, ki mu je rodila dete, bi ji dal prvi hip. Ko se je po kaki nemirni noči peljal od doma, ga je dirnil pogled na pohojeni vrt in na umazane stene pod Marinimi okni.

»Ona ima v tem veselje,« si je pregnal neprijetnost, počil je z bičem nad konji in se odpeljal na njive.

Vse dneve je delal. Oral je, vlačil, sejal, žel in kosil. Ni mu pa nikoli prišlo na misel, da dela za druge, za poznane in nepoznane ljudi, ki živijo v njegovi hiši ali pa samo ponoči obiskujejo njegov dom.

Ko je imel Lipič težake, je ostala ena ženska doma. Nosila je vodo v kuhinjo, nosila je svinjam v hlev, prinašala je drva pod ognjišče. Mara namreč pri tolikih ljudeh ni mogla drugega, kakor samo kuhati. Lipič je poznal težave kuhinjskega dela in je šel Mari povolji.

Kadar ni bilo velikega dela, sta si gospodinjske posle razdelila. Mara je kuhala za sebe in Lipič za sebe. Samo čeber in shrambo sta imela skupno, Lipičevo.

»Zakaj dopustiš vse to,« ga je oštel kateri vaški očanec.

»Gospodinji mi! Ne smem ji kratiti veselja,« mu je odgovoril mehko Lipič in si gladil trde brke.

Lipič je pa imel tudi tihe, tople trenutke, kakršnih ne bi imel nikoli, tudi če bi živela žena Štefa. Te so mu pripravili Marini otroci, med katerimi je bil eden njegov lasten. Ko se je pripeljal na večer truden in ves blaten s polja, so mu hiteli nasproti:

»Stric, pelji me, pelji!«

Lipič je seveda ustavil konje že na cesti. Naložil je vse tri na voz. Mala dva sta plezala po njem, lovila sta vajeti, Marika pa, ki je bila že prevelika za to, je sedla zadaj na soro in zvonila z nogami, ko so kola zaropotala na dvorišče.

Bilo pa je treba Mari ali otrokom obleke. Tedaj je postala Mara mehkejša, čeprav tega niti treba ne bi bilo, kajti Lipiču niti na misel ni prišlo nikoli, da ne bi izpolnil Marinih želja.

Tako se je Mara tudi po tistem večeru, ko je bil pri njej Škarič, spremenila. Ljubezniva je bila, ko je srečala zjutraj v prikletih Lipiča. Postavila se je pred njega, se igrala z gumbom na njegovem starem suknjiču, ki ga je imel zjutraj v hlevu.

»Kako si spal?« ga je mehko vprašala in koketno nagnila glavo. Vedno ga je tikala kadar sta bila sama. Zaspanost je izginila z Lipičevega obraza. Blaženost je zasijala na njem, čeprav je Lipič vedel, da ga bo Mara tekom dneva prosila denarja.

»Dobro sem spal,« je dejal. Z močno oglato roko jo je prijel okrog pasu.

Zasmejala sta se drug drugemu, kakor otroka.

»No, zdaj me pa spusti, veš, grem v kuhinjo.« Šobila je ustnice in ga gladila po trebuhu.

Lipič je vedel, da bo za njega danes prijeten dan. V hlevu, za oslenco, povsod, kjer je obstal, ga je spremljal dojem, da mu je vsak trenutek dostopna Marina ljubeznivost. To so bili redki dnevi, toda zato tem lepši. Take dni ni šel na polje.

Stopal je po stopnicah v priklet, da bi ga ona slišala. Za hip je pogledal Maro, ki se je obračala po kuhinji in predevala po tleh lonce.

»Potrebuješ vode?« jo je vprašal.

»Prinesi, če nisi preveč truden,« je dejala. Lipič je vzel vedro in bil pri teh besedah poln toplote in usmiljenja do samega sebe. Prinesel je vodo, postavil je vedro na ognjišče in stopil k Mari, ki je bila sklonjena nad loncem. Prijel jo je po svoji navadi čez pas.

»Joj, kje me držiš, ti mujcek! Ne smeš tako,« je govorila šaljivo Mara, ne da bi se vzravnila. Lipič se je smejal. Počutil se je kakor v nebesih. Pri takih prilikah sta obravnavala domače zadeve. Tedaj mu je Mara navadno razkrila tudi svoje želje.

Večkrat ju je tako našel kdo izmed sosedov. Širile so se potem govorice, ki pa niso bile zdaleka resnične. Odkar sta se Mara in Lipič res spoznala in je prišel otrok na svet, nista nikoli več silila drug v drugega. Lipič ni želel, Mara ga pa tudi ni silila.

Mara se je vzravnila, popravila si je z roko nepočesane lase, ki so ji zlezli na čelo. Pogledala je Lipiča in držala od sebe mokre roke.

»Poslušaj, stric. Mi spimo štirje v našem brlogu. Kaj če bi spala Marika v tvoji sobi?«

»Seveda, zvečer že lahko spi, saj imam dve postelji,« se je razgibal Lipič v svoji dobroti. Vedel je, da bo Mara nekaj prosila, toda tega ni pričakoval.

»Ni že Marika malo prevelika, da bi spala vidva v eni sobi?« Mara je zažarela. Toliko ljubke preprostosti je sijalo v njenih očeh in toliko sramežljivosti, da je Lipiča postalo sram. Kako je sploh mogel kaj tako grdega misliti!

V kuhinji je nastal molk. Prasketanje ognja se je slišalo iz peči. Lipič ni vedel kaj bi dejal. Nerodno mu je bilo.

»Kaj pa bi potem?«

»Ne bi spal ti v hlevu, stric?« Mara se je nagnila k njemu. S svojim obrazom je prišla čisto do njegovega.

Lipič je pomolčal. Ko se je Mara stisnila k njemu, jo je prijel čez pas in ji dobrohotno dejal:

»Seveda, lahko.«

Lipič je dal konjem na noč. Zmračilo se je že. Čudni občutki so ga obhajali kljub temu, da je imel Maro rad. Nikoli ni spal v hlevu, zdaj na stara leta ga je to doletelo. Globoko, zelo globoko v srcu je čutil nepravilnost Marinega ravnanja, toda red napraviti pri hiši ni znal. To je znala samo Mara. Pri drugih hišah spijo v hlevu hlapci, torej tisti, ki nimajo svojega toliko, kamor bi položili glavo.

Ko je Mara povedala svoji hčerki, da bo spala sama v veliki sobi, je Mariko spreletela zona. Ni je bilo strah pred mrtvimi. Materino nameru je takoj zaslutila. Strah pred tistim groznim nasiljem moškega, kateremu je tolikokrat prisluškovala, jo je pretresel. Ni se upirala materi. Ne bi pomagalo, pa tudi podzavestna sla ji ni dala, da bi ji rekla eno samo besedo.

Noč je potekala za nočjo. Smeh, šepet in šum georgin pod okni je ni vznemirjal. Navajena je bila tega. Bilo pa je neke temne noči. Skozi zastrto okno njene sobe je nekdo posvetil. Vrata v prikleti so se odprla in zaprla. Marika je slišala pritajen šepet svoje matere in neznanca. Dremala je in kmalu bi zaspala, če se ne bi nekdo dotaknil kljuke na vratih velike sobe. Marika je otrpnila. Napenjala je oči v temo, toda ni mogla razločiti človeka, ki je stopil v sobo in tiho zaprl vrata za seboj. Tako kakor je bila, je obstala in čakala, kaj se bo zgodilo.

Neznanec je molče stal pri vratih, kakor da bi v temi hotel razločiti predmete. Nato je začel otipavati po steni; lezel je ob omari in peči do njene postelje.

Čustvo groze in odvratnosti je zajelo Mariko. Hotela je zakričati na pomoč. Toda bil je že pri njej, trgal je s sebe obleko in hropel. Marika je prebila z neznancem peklensko noč, kakršnim je prisluškovala mnogim v mali sobi pri materi.

Potekali so dnevi in tedni. Plaz strasti in nemira se je pri Lipičevih podvojil.

Bližal se je mesec februar s svečnico. Mnogo potujočih pevcev je romalo od vasi do vasi. Hodili so od hiše do hiše, smrkali so, prezebali in pretrgano peli pred vrati hiš.

Iz sosedne vasi se je odtrgala truma muzikantov. Nosili so pločevinaste instrumente preko ramen in tiščali roke v žepe. Zadnji je nosil na vzbočenem trebuhu velik boben in si zakrival s prgišči ušesa. Pihal je čez polje mrzel veter. Lezli so med kupi koruzišča, ki so bili od severne strani pokriti z zamrzlim snegom. Muzikanti so se ustavljali na dvoriščih. Hreščeči glasovi so odjeknili v vas. Zgodilo se je pri mnogi hiši, da se vrata kljub trkanju niso odprla, okna pa so se z rdečimi zavesami zastrla, brž ko je počen glas velikega bobna napolnil dvorišče. Bili so preslabi časi, da bi lahko ljudje poslušali muziko.

Kopica otrok se je zbrala in sledila muzikantom od hiše do hiše. Z rdečimi nosovi in ušesi so se podili po snegu. Muzikanti so prišli do Lipičevih. Obe okni, ki sta gledali na cesto, sta bili polni glav. Pri enem je stal Lipič z otrokoma, pri drugem pa sta pritiskali glave na šipe Mara in Marika. Hihetali sta se in Mara si ni mogla najti mesta.

Komaj je zapel boben, že se je vsa v smehu prikazala Mara na stopnicah. Ni mogla stati na mestu in steklenico z jabolčnikom je predevala iz roke v roko. Hreščeči glasovi trobent so ji ščegetali pete. Marika je stala mirna poleg nje. Bleda je bila in starikava usta je kremžila v smeh. Na njej ni bilo niti malo tiste mikavnosti, kakor na njeni materi. Dasi je imela Mara že suha, izpita prsa, hrbet upognjen, stas pretrgan in nevljiv, so se vendar oči vseh napihujočih se muzikantov obračale vanjo. Samo gib je bilo treba Mari, že je bil moški omahljiv v svojih čustvih, že se je Mara lahko kosala ne samo z najlepšim, ampak tudi z najbogatejšim dekletom v vasi. Bila je v njej peklenska sila in trdota, s katero je pohodila vse, kar se ji je zljubilo. Pri njej je stala mlada

Marika, ki ji je sledila kakor senca. Neopažena kljub svoji mladosti, je stala pri materi, ki si ni mogla najti mesta.

Mara je vsak hip pogledavala visokega rjavega fanta, ki je stal tik ob zidu in igral na helikon. Čez note je nepremično zrl v Maro, ki se je trgala in se hrupno smejala. Bil je to sin nekega bajtarja iz sosedne vasi. Imel je vse zime v rokah helikon, poleti pa se je potepal ob strugah ali pa je šel v Ljubljano k zidarjem. Oto — tako mu je bilo ime — je pihal v helikon, da so mu žile na vratu izstopile.

Po končanem komadu je prismaš stopil pred Lipiča, ki je tudi prišel na stopnice. Povedal mu je nekaj besed o svečnici, Mara pa je že med tem točila. Marika si je grela pod predpasnikom roke in se s stopnic razgovarjala z muzikanti. Nekateri so bili sivi, stari volkovi, drugi pa mladi, še skoraj otroci.

Mara je točila v kupico, ki je krožila od rok do rok. Ni ji šlo do živega namigovanje drugih moških, samo čakala je, kdaj pride vrsta na Otija.

Oto je vzel kupico, jo držal, da je Mara točila. Ko so drugi govorili med seboj in poskušali na instrumente to ali ono melodijo, je Mara siknila Otiju:

»Tebe sem že videla v cerkvi.«

Oto je zardel.

»Res?« se je strgalo iz njega. Buljil je v njo in ni bil pri stvari.

»Pridi v nedeljo k Vapatiču na muziko.«

Za hip sta si zrla v oči, kakor da bi si videla v dušo do zadnjega kotička. Silo, ki je v obeh prekipovala, sta si mogla le vzajemno uničiti. Druge pomoči ni bilo!

»Povej, prekleto! Čakal te bom!« je stiskal Oto kozarec.

»Pridem,« je dejala Mara mirno. Na usahljih ustnicah Tantalove Mare je zaigral smeh.

Še en komad so zaigrali muzikanti preden so šli drugam, kajti Lipičeva hiša je bila radodarna.

Lipičeva velika soba se je navzela prav istega duha po potu, kakršnega je bila polna mala Marina soba. Držal se je obeh žensk duh, ki moškimi ni bil odvraten. V vsakem kotu, na vsakem kosu pohištva se je opazilo, da so pri hiši zanikrne ženske roke. Velika soba je bila prej še nekako krščansko urejena. Lipič je pometal, vsak teden jo je pospravil in postavil vse na svoje mesto. Odkar pa sta Mara in Marika stanovale v obeh sobah, se je spremenila vsa hiša v pravi hlev. Omare so bile polne umazanega perila, po šipah so se vlekli dolgi, umazani madeži razpuščajočega se ledu, stene so bile lisaste, luč umazana. Še križa in podob so se držale stare, pretrgane pajčevine.

Priprave za muziko so bile pri Lipičevih velike. Mara je cvela kakor spomladanska vijolica. Kupila si je ruto za na glavo, čevljar ji je nabil podplate na čevlje; plačal ji je seveda vse Lipič. V soboto zvečer pred spanjem, ji je morala Marika zaviti že itak naravne kodre v majhne snopke. Ta večer ni pustila nikogar k sebi.

V nedeljo Mara ni šla k maši. Cerkev je bila predaleč, da bi mogla popoldne priti na ples sveža in spočita.

Kljub čiščenju je ostala Mara umazana, kakor je bila. Če bi ji človek dvignil gornje krilo, bi videl, da je njena spodnja obleka prav tako umazana, kakor rjuhe na posteljah.

Marika je odnesla v krnici toplo vodo iz sobe in vzela iz peči drugo vodo. Mara se je umivala danes v dveh vodah. Hrastova klop je bila poškopljena z umazanimi kapljami vode in kosmi milnih pen. Marika je odprla omaro, odrinila obešalnik z Lipičevo obleko in vzela svojo s klina.

»Mama,« je dejala, ne da bi se premaknila od omare. »Ostaniva doma, jaz ne bi rada šla!«

Mara si je namilila obraz in stiskala veke. Prhnila je v krnico, si šla z roko preko obraza, da bi si odstranila vodo.

»Marš, obleci se smrkla,« je zatulila, ne da bi odprla oči.

Kakor že tolikokrat, se je Marika tiho začela oblačiti. Te dni je že omenila dolgo pot, sneg in mrzlo vreme, dokler ni Mara le končno vzkipela.

Okrog treh popoldne, ko je šlo sonce za ivnato drevje, sta se Mara in Marika odtrgali od hiš. Stopali sta po ledeni stezi, kajti sonce se ves dan ni prijelo snega.

Vapatičeva krčma je stala na robu sosedne vasi. Mnogo pomazanega snega naokrog je pričalo, da v njo zahajajo različni gostje. Stara, razpokana deska nad vrati je visela že dolga leta. Pod njo je nekdo obesil rdeče in blede papirje, s katerimi se je igrala mrzla sapa.

Glasovi klarineta niso predrli daleč v ledeno polje. Ko sta Mara in Marika prišle tik hiše, sta šele zaslišali grgrajočo muziko, cingule, bas in tamburico. Nekaj ljudi se je nakopičilo pri vratih.

V Mari se je užgala stara kri.

»Čaka, čaka!« Čudovita čustva so je spreletela, kakor vedno pred tisto čudovito srečo, katere ji ni bilo nikoli zadosti.

Marika je šla za njo. Sram jo je bilo, kajti nekateri so ju razkoračeni v snegu in z rokami v žepih opazovali. Smeh, ki jim je igral na ustih, je povedal, kaj mislijo o nji.

Pri Vapatiču so se zbrali tiste vrste ljudje, ki nimajo pravega doma, nimajo zadosti jesti, mnogi tudi ne kaj obleči. Prišli so iz vseh kotov in hlevov. Mnogi so kradli kokoši, koruzo ali denar za teh par veselih uric. Sposodili so si obleke, moški srajce, ženske zgornja krila.

Ko je Mara vstopila je preletela sobo z očmi, kakor da išče prazno mizo. Toda njene stare oči so iskale njega, ki ima močno roko kakor helikonov vrat. Oto je bil pri muzikantih, obrnjen je bil k peči in je igral. Med vriščem in muziko je vpila Mara hčerki in ji kazala na prazno mesto:

»Tu bova sedeli.«

Sedli sta tako, da je bila Mara obrnjena v steno. Komaj se je nehal ples, že se je Oto pojavil za Maro, jo prijel za ramo in se smejal, da so se mu pokazali močni zobje.

»Si prišla?« jo je stisnil za rame.

»Sedi tu! Ne boš igral več?« je rekla v hrupu in ga zaupljivo gledala.

»Ne.« Sedel je k njej.

Tisti večer se nista več odtrgala drug od drugega. Če sta sedela, sta šušljala, če sta pa plesala, sta se tesno objeta zrla. Mnogi, ki jim je že stopilo vino v glavo in so poznali Maro, so med plesom in hruščem suvali Otija ali njo z zadnjicami. Toda iz sna, v katerem sta bila oba, ju ni mogel prebuditi nihče.

K Mariki se je prislinil prekupčevalec s svinjami, ki je kupoval tisti dan po vaseh. Imel je škornje, jahalne hlače, oguljen usnjat suknjič in

črno pobarvan ovčji kožuh okrog vratu. Še v tej sopari ni odložil svojega toplega suknjiča. Bil je že razgret od vina. Po trdih, štrlečih brkih se mu je nabrala rosa. Bil je starejši človek, okrogel in na zelo kratkih nogah. Plesal je, kakor da bi se valil sod po hiši.

Z njim je Marika pila, plesala in komaj jo je kdo prevzel, že je rinil v gneči za njo trgovec, ves rdeč in zabuhel.

Večer pri Vapatiču je bil viharen, kakor vsi taki večeri, kadar ni mere veselju. Tu je vsak lahko izkričal svojo jezo in bol, katero je drugače skrival neopažen.

Nekaj se je kuhalo med fanti. Kričali so in nekateri so že sumljivo segali v žepe. Dobro je poznala Mara tako ozračje. Ko je hotel Oti skočiti od mize in se pomešati v prepir, mu je Mara padla okrog vratu.

»Oto! Hočeš biti moj?« je siknila.

Oto je obstal. Gledal jo je, kakor da bi si hotel priklicati v spomin vse, o čemur sta ta večer govorila.

»Da,« se je odtrgalo iz njega.

»Pojdimo,« je dejala. Oto je postal krotek. Poiskali so rute. Oto si je v prikleti zapenjal suknjič in bliskal z očmi v sobo, kjer je bil že tepež. Mara ga je prišla za roko in ga potegnila v temo.

Zajel jih je sveži zrak. Oto je s snopom svetlobe iz električne luči iskal stezo, ki je vodila s poti med polje. Našel jo je. Šel je prvi in za njim je šla Mara. Vedno, če ji je zdrsnilo, sta si v temi poiskala roki in se stisnila. Za Maro je tiho in oprezno stopala Marika. Redko je odgovarjala okroglemu zalitemu svinjskemu trgovcu, ki je drobil s kratkimi nogami za njo. Srečno so našli vas in Lipičevo hišo, ki je molče ždela v temi.

Po tistem večeru ni bilo več k Lipičevim svinjskega trgovca. Tudi Otija ni bilo več. Mara je z njim zanosila. Toda to nje ni strlo. Lipičeva hiša je stala kakor prej in šum georgin v nočeh ni utihnil. Marino viharno življenje je potekalo nemoteno dalje.

TRPLJENJE MLADEGA WERTHERJA

ANDRÉ MAUROIS

I.

Poštni voz iz Frankfurta se je ustavil pred gostilno Duh. Neki nemški študent je odložil prtljago in presenetil krčmarja, ko je odklonil kosilo; kakor blazen je brž stekel proti katedrali. Čuvaji zvonika so se malce zaskrbljeno spogledali, ko so ga videli, kako se je vzpenjal kvišku.

Koničaste strehe so s svojimi valovi obdajale stroge in čiste linije rohanskega gradu. V opoldanskem soncu je bleščala alzaška ravan, vsa prepletena z vasmii, gozdovi in vinogradi. V vsaki izmed teh vasi so ob tem času sanjarila mlada dekleta in mlade žene. Ko je gledal pred seboj to še deviško platno, po katerem so njegove želje delale toliko obrisov mogočih in različnih sreč, je užival slast pričakovanja ljubezni, sladkega in nedoločnega pričakovanja.

Semle se je pogosto vračal. Ravna streha, na kateri je stal, je tolikaj presejala sosedne dele stavbe, da se mu je zdelo, kakor bi stal na nebu.

V začetku mu je prihajalo občutje vrtoglavice. Za dolgimi boleznimi v otroških letih mu je ostala boleсна občutljivost, ki mu je vtisnila strah pred praznim prostorom, pred hrupom in temó. Hotel si je ozdraviti te slabosti.

Počasi se je velika plan, plošča, na katero ni srce še nič vpisalo, okrasila z imeni in spomini. Sedaj je na mah odkril Saverno, kamor ga je povedel Weyland, Drusenheim, kjer se začena steza, ki teče preko lepih travnikov tja do Sesenheima. V tamošnjem vaškem župnišču, obdanem z vrtovi in obraslem z jasminom, živi Friderika Brion.

Na obzorju, zadaj za bregovi in za zvoniki gradov, so se kopicili temni oblaki. Študentova misel se je obrnila k tistim majhnim, gibljivim človeškim likom, ki so gomazeli po ozkih ulicah, kakih tri sto čevljev pod njim. Kako rad bi bil vstopil v ta bitja, ki so na videz tuja drugo drugemu in vendar povezana s tolikimi skrivnostnimi vezmi; dvignil bi strehe hiš in postal nevidna priča tistih skritih in presenetljivih dejanj, ki nam edina dopuščajo, da razumemo človeka. Snoči je videl v lutkovnem gledališču predstavo legende o doktorju Faustu. Ko je sedaj gledal nad seboj oblake, ki so plavali okrog zvonika, se mu je zazdelo, da se bo zvonik zdajci dvignil in ga odnesel kvišku. »In jaz? Če bi mi bil satan ponudil moč, zaklade, ženske in zahteval v zameno enako pogodbo kakor pri Faustu... Ali bi podpisal?« Ko si je prosto in na kratko izprašal vest, je odgovoril samemu sebi: »Ne bil bi je podpisal zato, da bi si osvojil svet, marveč zato, da bi si pridobil spoznanje... Preveč si radoveden, prijatelj.«

Začelo je deževati in se je vrnil po ozkem, vegastem stopnišču. »Napisati Fausta? ... Saj jih je že mnogo... Toda Spiess, pa pobožni Widmann, vse to je kaj povprečno. Njun Faust je navaden slepar, ki ga obsoja že njegova nizkotnost... Satan je osleparjen; dobro, ali ga ne bi v vsakem primeru dobil v pest? ... In moj? ... Moj bi moral imeti več veličine; bil bi neke vrste Prometej... Da, nemara bi ga res premagali bogovi, vendar bi jim vsaj skušal iztrgati njihovo skrivnost.«

Spodaj v katedrali so vitraže prepuščale temno in žametno svetlobo. Nekaj žensk je kleče molilo v senci. Orglje so komaj slišno momljale, kakor da bi se jih dotikala neka nežna roka. Goethe je gledal oboke. Pred kakim lepim drevsom je imel pogosto občutek, kakor da se spaja z rastlino in prodira v njen dovršeni sestav. Misel se mu je vzpenjala kakor sok, se razcepljala v veje, razvijala v liste, v cvetje, v sadje. Veliki loki, ki so se stikali v cerkveni ladji, so ga spominjali na enak krošnjasti in veličastni red.

»Kakor v stvaritvah prirode ima tudi tu vse svoj *raison d'être*, vse je v sorazmerju s celoto... Človek bi hotel pisati knjige, ki bi bile kakor katedrale... Ah, če bi le mogel izraziti to, kar čutiš! Če bi le mogel vtisniti na papir toploto, ki se pretaka v tebi...«

Brž ko se je takó umaknil vase, je že našel cel svet. Še nedavno je odkril Shakespearea; občudoval ga je kakor človek, ki meri nasprotnikovo moč. Zakaj ne bi mogel postati nemški Shakespeare? Imel je dovolj moči; čutil jo je v sebi. Toda kako neki naj obvlada svojo moč? Kakšno obliko naj naloži temu živemu bitju? Kolikaj bi pač hotel videti svojo moč obrzdano in nepremično kakor so tile močni oboki! Nemara je njihov arhitekt nekoč takisto dvomil in obupaval pred katedralami svojih sanj, ki so bile predhodnice te katedrale.

Sujet? Tega ni imel malo. Zgodba o vitezu Götzu Berlichingen... Pa Faust... Germanske in kmečke idile v Teokritovem tonu, vendar močno moderne... Mordá kakšen Mohamed... Nemara Prometej. Ali mu ne bi bil dober slehern predmet, ki bi mu pomagal pokazati kljubovanje svetu. Nič ga ni strašila titanska naloga: izdelovati junake po samem sebi, v ogromnih razmerjih in jih potlej navdihniti z lastnim duhom... Morda kakšnega Cezarja... Vse človeško življenje bi ne zadoščalo za izvršitev tolikih osnutkov. »Ptičja narava, ki se je zaman vznemirila,« mu je dejal njegov učitelj Herder. Toda če je hotel napolniti te čudovite in prazne okvire, je potreboval slik, čustev, moral je živeti, preživeti tisoč človeških življenj. Večkrat si je ponavljal: »Ne smem hoteti, da bi bil nič; hoteti moram, da bom vse.«

Hoteti, da bi bil nič... Celo ne soproj ljubke Friderike? Ne, celo tega ne.

Zamislil si je Friderikine solze. Mar ima zares pravico, da jo pusti na cedilu prav sedaj, ko ji je z vsem svojim vedenjem vzbudil vero, da jo vzame za ženo, sedaj, ko ga je pastor Brion sprejel kakor sina? »Pravico? Ali je v ljubezni sploh pravica? Naposled je bila ta pustolovščina zanj prav tako prijetna kakor za me! Mar ni Friderika že ves čas razumela, da se sin svétnika Goetheja iz Frankfurta ne bo oženil s kakšno ljubko deželanko? Ali bi moj oče sploh kdaj privolil v tak zakon? Mar bi bila srečna v svetu, ki se tolikaj razločuje od njenega?«

— Sofizmi! Če se ji hočeš izneveriti, izneveri se vsaj pošteno. Sin svétnika Goetheja ni nič več vreden kakor pastorjeva hči. Moja mati je bila še siromašnejša od Friderike. In kar se tiče sveta, ki se tolikaj razločuje od njenega, mar ni bila tako ljubka letos po zimi, ko je plesala na navoščenih parketih velikih salonov v Strassburgu?

— Prav imaš, vendar: kaj storiti? Ne morem... Ne, ne morem... Oženiti se, se pravi: omejiti se. Prva dolžnost bodi, da razvijaš vse, kar imaš v sebi, da postaneš vse, kar moreš postati. Ostal bom vsekdar Goethe. Če se tako imenujem, tedaj naj se imenujem iz polnega. Moje vrline in moje napake — vse so dobre, vse naravne. Storil sem prav, ko sem ljubil Frideriko, ker sem tedaj tako čutil. Če nekega dne občutim potrebo ubega zato, da se prenovim, ostanem Goethe tudi na ubegu in vse bo takó, kakor mora biti.

V tem hipu si je zamislil Frideriko, kako se solzi ob robu ceste in samega sebe na konju, ko odhaja povešene glave, ne da bi se bil drznil obrniti: »Kakšen prizor za Fausta,« je pomislil.

II.

Kos pergamenta z rdečim voskom je spremenil študenta v advokata. Zapuščena Friderika je jokala. Konj doktorja Goetheja je zdirjal proti Frankfurtu. Zoper premočni kes sta drsanje in filozofija nudila uspešno zdravilo. Spomladi se je gospodu svétniku Goetheju zezdela začetna služba v dvorni pisarni v Wetzlarju prepotrebna izpolnitev juridičnih študij njegovega sina.

Poleg pompozne in zoprne prikazni, kakor je bila velika pravosodna institucija, so imeli poglobitvi vladarji Nemčije tudi poslaništva, kar je tvorilo v tem podeželskem mestu majhno, a prijetno in nič kaj zaposleno družbo. Ko je Goethe vstopil v gostilno Kronprinz, je našel

hrupno družbo mladih atašejev in tajnikov. Že po prvem pomenku je spoznal vrsto idej, ki so mu bile domače.

Evropa je preživljala eno svojih kriz intelektualnega nemira. Devet let so njeni kralji živeli v miru, in zastarele ustave so še ohranile dovolj moči, da so se revolucije zdele nemogoče. Iz nasprotja med bojevito mladino in odrevenelo družbo se je porajalo čustvo nepotrpežljivosti in zoprnosti, tista melanholija prehodnih in mirnih časov, ki so jo imenovali tedaj in vsekdar »mal du siècle«. Mladi atašaji v Wetzlarju so prav tako trpeli za njo kakor vsi drugi njihove starosti. Kot vneti bralci so iskali v Rousseauju in Herderju čustvene usmeritve; nadejajoč se, da jo najdejo, so v trenutku dvomov segali po vinu.

Doktor Goethe, ki jim je bil podoben in vendar duhovno višji od njih, je vse očaral. Prav kakor oni je ob sklepu vsakega stavka ponavljal: »Narava... spoštovati naravo... živeti po naravi...« Zakaj narava je bilá besedni ključ tega časa, kakor je bil za prejšnje pokolenje Razum in kakor so besede Svoboda, potlej Iskrenost in nato Sila postale poznejše. Vendar je bila Narava Goetheju vse več kakor zgolj beseda; on je živel v nji, se združeval z njo in jo sprejemal z nekako veselo voljnostjo. Medtem ko so se njegovi novi prijatelji, diplomatje in slovstveni amaterji zapirali v svoje pisarne in vsaj kazali videz, kakor da delajo, je Goethe pogumno izpričeval svoj prezir do cesarskega dvora in svojo trdno voljo, da se uči javnega prava samo iz Homerja in Pindarja, ko je sleherno jutro krenil s knjigo pod pazduho v lepa polja, ki obdajajo Wetzlar. Pomlad je bilá prekrasna. Drevje na polju in na travnikih se je zdelo podobno velikim belim ali rožnatim šopkom. Ležeč v visoki travi ob kakšnem potoku, se je Goethe izgubljal v tisočerihih malih rastlinah med žuželkami, v sinjem nebu. Po mukah, ki jih je preživljal v Strassburgu, po dvomih in kesu v Frankfurtu mu je prihajala neka čudna vedrina, neko neverjetno navdušenje.

Odprl je svojega Homerja in je bil ves očaran zaradi sodobnega, človeškega značaja njegovega pripovedovanja. Ta dekleta pri vodnjaku so bila Nauzikaja s svojimi tovarišicami. Tisti zeleni grah in pečenka, ki ju je pripravljala neka ženska v veliki gostilniški kuhinji, je bilo kosilo za snubce in Penelopina kuhinja. Ljudje se ne spreminjajo; junaki niso kipi iz belega marmorja, marveč imajo kosmato, razpokano kožo in gibčne, otekle roke. Kakor božanski Odisej plovemo tudi mi po morskí gladini v majhnem čolnu, ki visi nad brezdnom, in tudi mi smo v roki Velikih Bogov. Kako se ti zdi strašno in hkrati slastno, če se lahko vležeš na hrbet sredi trave, ki te boža, in če upiraš oči v nebo!

Zvečer so pri okrogli mizi v gostilni »Kronprinz« z veliko slastjo poslušali doktorja Goetheja, ki je pripovedoval o svojih odkritjih čez dan. Zdaj je bil kakšen verz iz Pindarja, zdaj kakšna vaška cerkev, ki jo je orisal, kar je mogel dobro, nato zopet lepe lipe na vaškem trgu, pa otroci ali zala kmetica. Imel je dar, da je vnašal v svoje pripovedovanje neko skoraj naivno toploto, ki je storila celo najmanjše reči zanimive. Brž ko je vstopil, se je zdelo, da je dobilo življenje hitrejši zagon. Pri vsakem drugem bi pač ne marali sprejemati te nenavadne in močne zgovornosti, toda kako naj bi se upirali temu hudourniku? Kako bi ne občudovali te moči? »Ah, Goethe,« mu je dejal eden izmed mladih mož, »kako bi bilo mogoče, da vas človek ne bi ljubil?«

Kmalu so ga hoteli spoznati vsi v Wetzlarju. Le dva tajnika, čeprav sta bila samca, sta se nekam izogibala okrogli mizi. Eden izmed njiju, mladi Jerusalem z braunšvajskega poslaništva, je bil na moč lep mladencič, modrih, prav blagih in melanholičnih oči. Pravili so, da se drži ob strani zaradi nesrečne ljubezni do žene enega svojih tovarišev, gospe Hardove. Prišel je enkrat ali dvakrat, da bi videl Goetheja, čigar pesimizem ga je zanimal. Jerusalem pa je bil preveč zaprt vase, da bi se bilo moglo razviti pravo prijateljstvo.

Drugi samotar je bil Kestner s hanoverskega poslaništva. Kadar so prijatelji govorili o njem, so ga vselej imenovali: »Zaročenec«. Mislili so, da je res zaročen z nekim dekletom iz mesta. Bil je na moč resnoben mož; njegov predstojnik ga je cenil in mu vzlic mladosti prepuščal zadeve, ki so združene z veliko odgovornostjo. Prav iz tega razloga ni utegnil prihajati na večerje h »Kronprinzu«. V začetku se hvale, ki so jih širili o novem prišlecu »krasnoumci« iz diplomatskega sveta, vzbujale nezaupanje do Kestnerja. Nekega dne, ko se je sprehajal po poljih v družbi prijatelja, najdeta pod drevjem Goetheja. Razgovor je zajemal v globine in po dveh ali treh srečanjih je tudi Kestner spoznal, da se je seznanil s pomembnim človekom.

Goethe je bil srečen. Občudovali so ga vsi, ki so se sukali okrog njega, čutil se je sproščenega sleherne družbene ali šolske prisiljenosti in ves se je opajal z lepoto te pomladi. Le na hipe je neko bežno občutje preletelo to navdušenje, kakor bi šinila lahna sapa čez mirno jezero... Friderika?... Ne, spomin na njo ni preletaval nepremične mlačnosti te misli. Prihajalo je od nečesa novega, kakor neko boječe pričakovanje. Ogledeval si je Wetzlar z gričev, kakor je nekoč s katedrale gledal Alzacijo. »Ali bom nekega dne prijetno drgetal, ko bom odpiral katera izmed teh vrat?... Mar ne bom mogel prebrati kitice kakšne pesmi, ne da bi mi misli zbežale k nekemu obrazu?... In ko bom zvečer v mesečini odhajal od mlade ženske, ali bom občutil, da bo noč predolga in jutro predaleč? Da, vse to bo prišlo, že čutim... In vendar, Friderika...«

Tedaj si je bil zapisal neki spomin: »Ko sem bil še majhen, se je zgodilo, da sem zasadil češnjo in sem potlej z veseljem opazoval, kako raste. Spomladanske slane so uničile popje; čakati sem moral do prihodnjega leta, da sem ugledal na svojem drevesu zrele češnje. Potlej so jih snedli ptiči in neki požrešen sosed... In vendar, če bom še kdaj imel vrt, bom zopet zasadil češnjo.«

In tako se je doktor Goethe sprehajal pod cvetočim drevjem, ves vznichen od nove ljubezni, ki ji še ni poznal objekta.

III.

Mladi možje iz poslaništev so imeli navado, da so ob lepih poletnih dneh prirejali ples na kmetih. Napovedali so si sestanke v kakšni vaški gostilni. Nekateri so prijezdili na konjih, drugi so pripeljali v vozovih plesalke iz Wetzlarja. Ko je bil Goethe prvič povabljen na eno izmed takih malih veselic, je bilo domenjeno, da pojde z dvema dekletoma po gospodično Charlotto Buff, ki so jo imenovali Lotte.

Bila je hčerka starega gospoda Buffa, upravnika Nemškega reda in je prebivala v hiši tega reda, prijetnem, belem plemiškem domu. Goethe je stopil sam z voza, krenil skozi kameniti portal, šel preko dokaj graščinsko urejenega dvorišča in vstopil v hišo, ne da bi bil koga opazil.

Neko dekle je stalo sredi gruče otrok in jim delilo kose z maslom pomazanega kruha. Bila je plavalaska modrih oči in nepravilnih potez v obrazu; strog sodnik bi ji najbrž ne bil prisodil posebne lepote. Toda moški išče vse življenje med množicami žensk tisti tip, ki ga iz skrivnostnih razlogov edini lahko do kraja vzburi. Goetheju je bila takoj všeč ta kmečka ljubkost in neka neprisiljena familiarnost. Že Friderika iz Strassburga mu je bila muza s kmetov. Morda je Nausikaja, kraljeva hči in perica, zaplodila v njem ta deviški in pridni rod.

To, kar je pravila Charlotta med vožnjo, nje občutljivost za naravo, njeno otroško veselje med plesom, avtoriteta, ki je z njo umela pridobiti svoje prijatelje za neke majhne igre med nevihto, vse to je doktorja docela osvojilo. V svojo veliko radost je spoznal — o tem ni mogel zdaj nič več dvomiti — tisto žensko, ki jo je ljubil že petnajst dni.

Tudi Lotte je kaj dobro spoznala, da mu je všeč. Bila je srečna. Njeni prijatelji niso ves mesec govorili o ničemer drugem, kakor o tej čudoviti inteligenci. Bila je koketna samo tako, kakor znajo biti poštene žene: se pravi, nevarna.

Zvečer, ko je Kestner ostal dalje kakor drugi pri svojem delu (bil je pretenkovesten, delal je koncepte za vsako pismo in ni nikdar pustil hanoverskemu poštarju odpotovati, dokler ni pred podpisovanjem vsega prebral), je šele pozno dohitel s konjem svoje prijatelje. Po njegovem vedenju, kakor po vedenju dekleta je Goethe spoznal, da je bila Lotte Buff tista sloveča zaročenka. To odkritje mu je prizadejalo znatno razočaranje, vendar se je obvladal in je brez sleherne zadrege še nadalje plesal in zabaval sebe in druge.

Ločili so se stoprav zjutraj, ko je vzhajalo sonce. Goethe je molče povedel domov, skozi megleni gozd in čez polja, ki jih je osvežila nevihta, svoje tovarišice. Samo Charlotta in on nista spala.

»Za božjo voljo,« mu je dejala, »ne dajte se motiti zaradi mene.«

»Dokler vidim vaše oči odprte,« je odgovoril in jo pogledal, »ne morem zapreti svojih.«

Posihmal nista več črhnila besede. Ko se je Goethe zganil, se je dotaknil dekličinih toplih kolen in ta neopazni dotik mu je nudil enega najmočnejših užitkov, kar jih je bil kdaj spoznal. Lepota jutranje svetlobe, malce smešno spanje njunih družic, njuna čudna skupna sreča — vse to je ustvarjalo med njima neko sladko vzajemnost.

»Ljubim jo,« je mislil Goethe, »o tem ni dvoma. Toda kako je mogoče? V tem hipu v Sesenheimu... No, in? Ena ljubezen ovne, druga se razcvete. Tako se dogaja tudi v naravi... Ona je vendar Kestnerjeva zaročenka, kaj naj po takem pričakujem?... Mar smem kaj upati? Videti to dekle, gledati jo med otroci, doma, govoriti z njo, čuti njen smeh... To je dovolj... Kaj bo nastalo iz vsega tega? Kdo bi vedel in čemu naj bi človek vedno skušal uganiti posledice nekega svojega dejanja? Treba je živeti tako, kakor teče potok.«

Ko se je naposled ustavil voz pred hišo Nemškega reda, ki je še spala v sivem jutru, je bil Goethe prepoln sreče.

IV.

Naslednjega dne je prišel vpraševati, kako je z Nauzikajo in se je seznanil z Alkinojem. Stari Buff je odovodel pred letom dni; imel je enajst otrok, ki jim je Lotte vladala s prijetno strogostjo. Goethe se je že s svojim prvim obiskom čisto naravno prikupil starcu in otrokom. Pripovedoval je zgodbe. Iznajdeval je nove igre. V vsem, kar je govoril ali delal, je bilo nekaj mladostnega in prikupljivega, čemer se ni bilo moči ustavljati.

Ko je odhajal, ga je vsa majhna truma rotila, da naj se kmalu vrne. Lottin smehljaj je potrdil vabilo. Goethe se je zopet pojavil že naslednjega dne. Nič ga ni več moglo zadržati v pisarni; poslej je bil srečen samo v Lottini bližini, ni pa bil med tistimi ljudmi, ki bi se odrekli sreči v hipu, ko jo lahko uživajo. Prihajal je zjutraj, zvečer. V nekaj dneh je postal stalni gost te hiše.

Zares je bilo mikavno opazovati Lottino življenje. Goethe je zopet našel v nji prav to, kar je tolikaj ljubil v Frideriki: praktična delavnost, kakor jo je zahteval kakšen predmet, je zaradi neke vrste lahkotne udobnosti pri delu dobila pri nji neko poetično noto. Delala je od jutra do večera. Umivala je malčke, jih oblačila in jim prirejala igre, večje pa nadzorovala pri učenju; pri tem je kazala ves svoj dobri čut in skromnost. Vodila je Goetheja v sadovnjak, kjer sta skupaj trgala sadje, dajala mu je luščiti grah ali snažiti fižol. Ko se je zvečerilo, se je vsa rodbina zbrala v salonu in tu je moral Goethe na ukaz Charlotte, ki ni nikdar pustila nobenega prijatelja brez koristnega dela, igrati na klavirju.

Lotte ni bila sentimentalna. Imela je čustveno naravo, vendar je bila preveč zaposlena, da bi uživala v brezdelju ali se predajala igračkanju s svojimi čustvi. Njeni razgovori z Goethejem so bili zanimivi in resnobni. Goethe ji je pripovedoval o svojem življenju, o svojih idejah, včasih tudi o Homerju, o Shakespeareju. Bila je dovolj inteligentna, da je lahko ocenila veljavo tovariša, ki se je pridružil njenemu vsakdanjemu življenju. V vsem, kar je govoril, je dobro občutila topla čustva, nemara tudi ljubezen. To ji je prijalo, ne da bi jo vznemirjalo. Vedela je, da je njeno lastno srce ostalo mirno.

»Zaročenec« je postajal nekam žalosten. Zvestoba diplomatskim dolžnostim ga je zadrževala do malega vsak dan. Kadar je prišel k Lotti, je videl na terasi Goetheja, ki je sedel ob dekletovem vzočju s povescmom lanu v rokah, ali pa ju je našel kje na vrtu, ko sta izbirala cvetlice za šopek. Sprejela sta ga prav prisrčno in takoj nadaljevala začeti razgovor, ne da bi kdaj nastopilo zaradi njegovega prihoda kakšno zmedeno molčanje. Vzlic temu je Kestner slutil, da se Goethe ni nič kaj veselil njegovega prihoda. Tudi on bi bil najrajši ostal sam s Charlotto, vendar se drugemu prav zato, ker je bil pogosto vabljen, ni nikamor mudilo. Oba sta bila filozofa in dobro vzgojena. Zato nista z ničemer pokazala teh malce mučnih čustev, toda sleherni je vedel, kaj mora storiti.

Kestner je bil tem bolj preplašen, ker je bil po naravi skromen. Svojega tekmeča je močno občudoval: videl je v njem lepega, duhovitega moža. In najslabše je bilo še to, da je bil Goethe skoraj brez dela, a za takele večne samotarje je na moč mikavno, če je človek takoj voljan sprostiti njihovega nemirnega in zahtevnega duha.

»Zaročenec« bi bil imel več gotovosti, če bi lahko spoznal najintimnejše misli svojega tekmeca. Od prvega dne dalje je Goethe razumel, da ne bo ljubljen. Ženska Lottinega značaja ne bo žrtvovala Kestnerja za Goetheja. Bilo je gotovo, da ji ugaja; že to je bilo mnogo. Sploh pa, kaj je še mogel zahtevati? Da bi jo vzel za ženo? Nedvomno bi mu to zagotovilo srečo, vendar vrste te sreče ni zavidal. Ne, on je bil zadovoljen tudi brez tega. Sesti na Lottino podnožje, gledati, kako se igra z mladimi brati, pričakovati, da se mu nasmehne, kadar ji stori kakšno uslugo ali reče besedo, ki jo rada sliši; sprejemati njene male, kakor ljubkovanje rahle udarce po obrazu, ko se je bil opogumil k preveč odkritemu poklonu — v tem enoličnem in omejenem življenju je odkrival neskončno zadovoljstvo.

Pomlad je bila blaga in ljudje so lahko živeli v vrtovih. Vsi dogodki te tihe in čiste ljubezni so bili v Goethejevemu dnevniku kakor majhni idilični prizori. On je gradil. Ne kajpak veliko stavbo, katedralo, marveč majhne ljubke grške templje v lepi krajini. Kaj bo nastalo iz vsega? Ni maral niti misliti na to. Čedalje bolj je sprejemal svoja dejanja kot naravne pojave.

Večeri so postajali prav prijetni. Ko je prišel Kestner, je troje prijatelj skupaj sedlo na teraso in tu so se pogovarjali pozno v noč. Včasih so se sprehajali ob luninem svitu po poljih in sadovnjakih. Dosegli so tisto stopnjo popolne zaupljivosti, ki daje toliko čara razgovorom. Nobena snov se jim ni zdela smešna. Čutili so drug do drugega prisrčnost in vzajemno spoštovanje, ki edini dopuščata ljudem prostodušnost.

Goethe je največ govoril. Kestner in Lotte sta uživala v nenavadnem blesku tega duha. Opisoval jima je svoje prijatelje v Frankfurtu, gospodično Klettenberg, pa doktorja Metza, čudaka zločestih oči in nežnočutnih besed, ki je iskal zdravila v mističnih knjigah. Pripovedoval je, kako je z njim prebiral alkimiste in kako sta naselila vseмирje s silfami, vodnimi duhovi in salamandri. Dolgo časa je imel rad pietiste. Zdelo se mu je, da so bolj kakor drugi dostopni za osebno vero, ki je manj združena s praznimi obredi. Potlej pa jih je pustil. »So ljudje povprečne inteligence, ki si domišljajo, da izven vere ni ničesar, ker ne poznajo vsega ostalega. So nestrpni in bi hoteli napraviti vse po svojem kopitu.«

Goethe je zase veroval, da ne more biti resnica v spoznanju Boga, ki bi bil izven človeka. »Verovati, da je Bog večno prisoten v nas, z nami! Toda kako neznosno je lahko táko verovanje. Meni se zdi takó, kakor da bi bil vedno z menoj Veliki Volilec.«

Religija sodi poleg ljubezni med poglobitve predmete ženskega zanimanja. Lotte je na moč živo zasledovala te razgovore.

Goethe in Kestner sta pogosto še dolgo tavalala po praznih ulicah Wetzlarja, potem ko sta prijateljico spremila domov. Njuni ostri senci sta se risali v mesečini. Ob dveh zjutraj je Goethe z viška nekega zidu deklamiral najbolj blazne pesmi. Včasi sta začula ropot korakov in opazila za trenutek mladega Jerusalema, ki se je sprehajal sam, počasi, povešene glave.

»Ah!« je dejal Goethe. »Zaljubljenec.«

In bruhtil je v smeh.

Pomlad se je umaknila poletju in nežnost poželenju. Lotte je bila preveč ljubka in Goethe preveč mlad. Včasih sta se kje na ozkih vrtnih stezah za trenutek dotaknili njuni telesi. Drugekrat so se srečale njune roke pri razpletanju povessa ali ko so trgale cvetje. Spomin na take trenutke ni dal Goetheju spati kar cele noči. Mukoma je pričakoval jutra, ki mu bo edino dopustilo, da zopet vidi Charlotto. Spominjal se je do najmanjših odtenkov občutij, ki so mu prihajala nekoč pri Fridriki, in to vračanje srčnih razpoloženj mu je povzročalo nezadovoljstvo s samim seboj.

»Druga ljubezen uničuje bistvo tega čustva, ki je ideja Večnega in Neskončnega«. Odkar se je to spet začelo, mu je bilo človeško življenje samo obupno pusta, enolična komedija.

Ko so nastopili zatohli dnevi avgusta, ni mogel opravljati niti neznatnih poslov in je dolge ure posedal pri Charlotti; tedaj je postajal podjetnejši. Nekega dne jo je siloma poljubil. Bila je tako brezhibna zaročenka, da je povedala to Kestnerju.

Za nežnega in resnobnega tajnika je nastal kaj kočljiv položaj. Treba je bilo le ene nerazsodne besede ali rahlega očitka o Lottini nezavedni koketeriji in vse bi lahko splavalo po vodi. Toda Kestner je umel pokazati tisto skrajno spretnost, ki je najdelikatnejša zadeva ljubimca. Potrdil je samo svoje zaupanje v Charlotto in na njeno željo prepustil nji sami skrb, da spravi Goetheja na dogovorjeno pot. Zvečer je prosila doktorja, da še ostane malo po Kestnerjevem odhodu; potlej mu je rekla, da naj se ne moti zastran njenih čustev, ker ona še vedno ljubi svojega zaročenca in ne bo nikdar ljubila nobenega drugega. Kestner je nato opazil, kako je Goethe povešene glave in močno otožen stopil za njim; bil je zelo srečen, nenavadno blag in poln sočutja z Goethejem.

Poslej je neki čuden in nežen sporazum družil teh troje prijateljev. Prav kakor Goethe, ki ni umel ničesar prikrivati, sta se tudi Kestner in Charlotte navadila, da sta čisto svobodno kazala svoja čustva. Goethejeva ljubezen do Lotte je bila predmet dolgih in prijetnih razgovorov na terasi. O njem so govorili kakor o naravnem pojavu, ki je nevaren in mikaven hkrati. Goethejev rojstni dan je bil istega dne kakor Kestnerjev. Izmenjali so si darila. Kestner je daroval Goetheju žepno izdajo Homerja, Lotte pa mu je dala tisti rdeči trak, ki ga je nosila na prsih onega dne, ko sta se prvič srečala.

Kestner je že mislil, da bi se žrtvoval. Tega ni povedal ostali dvojici, zapisal pa si je pomisleke v intimni dnevnik. Goethe je bil mlajši, lepši, dopadljivejši od njega. Morda bi mogel Lotto še bolj osrečiti. Toda Lotte ga je sama prepričevala, da mu daje prednost pred Goethejem, ki kljub vsem bleščecim sposobnostim skoraj ni ustvarjen za moža. In naposled ni dvoma, da je Kestnerju, ki je bil močno zaljubljen, nedostajalo poguma za tako dejanje.

Goethe je bil sicer po videzu vesel in naraven, vendar je trpel. Lottina trdna odločba in jasnost njene izbire sta ranili njegovo samoljubje. Prihajali so mu trenutki silne strasti in tedaj je pred prizanesljivim Kestnerjem planil po Charlottinih rokah in jih jokaje poljubljal.

A celo v najhujših trenutkih obupa je vedel, da spe pod plastjo iskrene žalosti globoki vrelni, kjer bo lahko nekega dne našel

svoje pribežališče. Podoben človeku, ki se sredi nevihte zaveda, da zgoraj nad oblaki sije sonce in ki ima sredstva, da se lahko dvigne v ta vedri prostor, je Goethe sredi svojih muk slutil, da bo kmalu obvladal svojo srečo in nemara še užival, ko jo bo opisoval kot bridko in temno ugodje.

Večeri so postajali krajši in bolj sveži. Septembrske rože so venele. Goethejev diabolični prijatelj, odlični Merced je bil prispel v Wetzlar. Predstavili so mu Charlotta. Sodil je, da je očarljiva, vendar ni Goetheju nič rekel. Ravnodušno mu je svetoval, da odpotuje in si najde drugih ljubezni. Doktor je bil malce nejevoljen, vendar se mu je zdelo, da je napočil pravi trenutek, ko se je treba odpovedati jalovemu in dolgočasnemu sladostrastju. Človek v njem je sicer še vedno čutil isto srečo, da sme živeti v Charlottini senci, čutiti ponoči šelest njene obleke in sprejeti kdaj pa kdaj majčkene dokaze njene naklonjenosti, dokaze, ki so ušli budni pozornosti Kestnerja. Umetnik v njem pa je bil sit enoličnih vznemirjanj. S tem bivanjem se je duhovno obogatil; pridobil si je zbirko lepih, s čustvom prežetih pejsažev; a žila je bila izčrpana in pridelek pospravljen: treba je bilo na pot.

»Mar je res treba oditi? Moja duša se obrača nalik vetrnici na zvoniku. Svet je tako lep; srečen, kdor ga ume uživati in ne misliti več kakor je treba. Pogosto se jezim, češ da tega ne umem in si delim učene lekcije o umetnosti, ki je potrebna za uživanje sedanosti...«

Toda klical ga je svet, svet z neskončnimi obeti. »Ne hōti, da bi bil nič; hoti, da postaneš vse.« Čakalo ga je njegovo delo; zgraditi je moral svojo katedralo. Kakšna bo le-ta? Ostala je skrivnost, zavita v megle bodočnosti. In vendar je hotel prav tej nejasni podobi žrtvovati svojo dosegljivo radost. Naložil si je, da si sam določi dan odhoda in ker je bil prepričan o moči svoje volje, se je zdaj laže prepustil prijetnemu žaru svoje strasti.

Določil si je sestanek s prijatelji po večerji na vrtu; pričakoval jih je na terasi pod kostanji. Bili naj bi veseli in ljubeznivi in večer bi jim moral biti tak kakor vsi drugi. Toda ta večer je bil poslednji. Gospodar dogodkov, doktor Goethe se je odločil; nič več ni moglo spremeniti njegovega sklepa. Odhod je bil bolesten, vendar je bilo prijetno, če odkrivaš v sebi zadosti moči, da preneseš bolest.

Po materi je podedoval tako buden gnus nasproti sleherni sceni, da ni mogel trpeti niti misli na formalno odhodnico. Hotel je preživeti poslednji večer s svojimi prijatelji v tihi in melanholični veselosti. Že v naprej je užival v patetičnosti teh razgovorov, da bosta dva sobesednika — nepoučena o resničnem položaju — nezavedno ranila tretjega, ki je edini bil lahko ranjen, ker je sam on vedel, kako je v resnici.

Nekaj časa se je takó predajal svojim mislim, kar začuje v pesku korake Charlotte in Kestnerja. Pohitel je naproti in poljubil Lotti roko. Skupaj so stopili v temačno utico iz zelenih gabrovih vej in sedli v mračni prostor. Vrt je bil v bledi svetlobi mesečine tako lep, da so dalje časa molčali. Potlej je rekla Charlotte:

»Nikdar se ne sprehajam v mesečini, ne da bi mislila na smrt... Verujem, da se bomo znova rodili... Toda, Goethe, ali se bova zopet našla?... In ali se bova tedaj prepoznala?... Kaj menite?«

»Kaj pa govorite, Charlotte?« je odgovoril vzburjeno. »Najdeva se zares. V tem življenju ali v drugem...«

»Mar prijatelji, ki smo jih izgubili,« je nadaljevala, »vedo kaj o nas? Ali občutijo vse tisto, kar občutimo mi, kadar mislimo nanje? Podoba moje matere mi je neugnano pred očmi, kadar zvečer mirno sedim med njenimi otroci, med našimi otroci, ki so tedaj okrog mene, kakor če bi bili okrog nje...«

Še dolgo je govorila takó z nežnim in žalostnim glasom, tolikaj podobnim tej moči. Goethe je pomislil, da je nemara kakšna čudna slutnja vplivala na Charlottin melanholični ton, ki se je sicer tako redko pojavljal v njenem govorjenju. Občutil je, da so mu oči postale vlažne; polotila se ga je ganjenost, ki se ji je hotel izogniti. Kljub Kestnerjevi prisotnosti jo je prijel za roko. Bil je pač poslednji dan: kaj mu je zdaj mar?

»Treba se je vrniti,« je rekla nežno, »čas je že.«

Hotela je umakniti roko, a jo je s silo zadržal.

»Sklenimo,« je dejal Kestner živahno, »sklenimo, da bo oni, ki umrje prvi izmed nas obvestil ostala dva o onostranstvu.«

»Zopet se bomo našli,« je dejal Goethe. »V kakršni si bodi obliki, toda našli se bomo... Zbogom, Charlotte... Zbogom, Kestner; saj se bomo še videli.«

»Jutri, mislim,« je dejala ona smeje.

Nato je vstala in odšla z zaročencem proti hiši. Goethe je še nekaj sekund gledal, kako se je njena bela obleka odražala v senci lip, potlej pa je vse izginilo.

Po Kestnerjevem odhodu je doktor nekaj časa sám taval po ulici, iz katere se je še videla fasada hiše. Opazil je, kako se je razsvetlilo neko okno: bila je Lottina soba. Malo pozneje je okno znova zatemnelo. Lotte je zaspala. Ni vedela ničesar. Romanopisec v njem je bil zadovoljen.

Ko se je naslednjega dne Kestner vrnil, je našel doma Goethejevo pismo. »On je odpotoval, Kestner; v trenutku, ko boš prejel to pisemce, bo že na poti. Izroči Lotti priloženi listek. Bil sem neomajen, a najin včerajšnji razgovor mi je trgal srce. V tem hipu vama ne morem ničesar povedati. Če bi bil ostal še trenutek dalje pri vas, ne bi mogel držati besede. Sedaj sem sam in jutri odpotujem. Oh, moja uboga glava!«

»Lotte, nadejam se pač, da se še vrnem, toda vedi Bog, kdaj. Lotte, kaj je čutilo moje srce, ko si ti govorila in ko je vedelo, da te zadnjič vidim?... On je odšel... Kaj vas je zvalo, da ste zasukali razgovor v to smer?... Sedaj sem sám in se lahko razjočem. Zapuščam vaju srečna, vendar pa ne zapuščam vajinih src. Videl bom vaju zopet, a nikdar več ,jutri'. Povejte mojim fantalinom: On je odšel... Ne morem nadaljevati...«

Kestner je takoj opoldne odnesel to pismo Lotti. Vsi otroci v hiši so otožno ponavljali: »Doktor Goethe je odšel.«

Lotte je bila žalostna in med branjem so ji solze zalile oči. »Bolje je, da je odšel,« je rekla.

Kestner in ona nista mogla govoriti o ničemer drugem, kakor samo o njem.

Ko so prišli v hišo gostje, so se čudili tako naglemu Goethejevemu odhodu in so ga grajali zbog nevljudnosti. Kestner ga je branil prav ognjevit.

Iz francoščine prevedel B. Borko.

(Dalje prihodnjič)

V POLJU

FRAN ELLER

*Tekó v polje na šir stezice in mejé,
izdaleč v sinjem loku čakajo gore,
velikemu sem soncu, sapam milim gost,
objet in vendar svoj, tako nebeško prost.*

*Pred mano zajec plaši, plaši se jereb,
če krožili bi v treh, ta svet bi bil prelep,
ah, drevored dremavi, saj še ti bežiš;
za nami zaostaja mrtva vojska hiš.*

*Stolpič s kazalcem strogim segel je nad vas,
še više v strmi dan škrilič drobi svoj glas,
brenčeče roje z lip opil je sladki vònj,
vsečez pognan prevzetno zračni hrza konj.*

*Rži zorijo v snu, ječmenom dolgih res
šibé se klasi kleni, purpalice vmes
praznujejo in kokolj in svileni slak,
oči višnjévih sto razprl ogon je vsak.*

*Še starca obsijo in v srcu spet je mlad,
pozabi trg in gladkih lic tam lišp in hlad,
Bog varuj, da bi trgal topli ta nasmeh,
gasil to ljubo luč, sejano po zvrateh. —*

*A sonce v čelo pada, krili že domov,
gori mu znoj krvav z obliskanih robov,
slovo šumljajo vetri, zvonu kliče zvon,
Šent Vid po zarji gre, osojnih sel patron.*

*V megli si mesto brusi škrbasto čeljust,
piščali delopust vrešče osornih ust —
že z grabljami na ramah dečle odpojo,
zdaj legajo rosé na trudni gaj mehko.*

*In meni tésno pride, romar postojim,
križ gleda me visok in vrt je bel pod njim,
črn črv glavat, črn voz skoz dver polzi težak,
za vozom trop stonožen v tih sledi korak.*

*In s pleš od zasneženih, skalnatih slemén
v obraz me udari dih, kot plala bi jesen,
vzel mrak svetlobo zadnjo cestam je medlo —
pa zlate se vnmó na šir čez vse nebo.*

*Poti rasto iz senc, daljavam kje je kraj?
S kresišča do kresišča nosi noč me naj,
brez brazd in mej to polje... v snopih plamení
nad mano ljuba luč in čas je ne ugasi.*

R A Z N O

KNJIŽEVNI ZAGREB

Splošna oznaka hrvatskega književnega življenja, ki ima svoje središče v Zagrebu, bi bila: vsestranski procvit. Ta ugotovitev je toliko prijetnejša zato, ker se je to zgodilo prav v sedanjem težkem in negotovem času, ki po zunanjih znakih sodeč ni kar nič ugoden za literaturo. Toda v hrvatski književnosti je zadnje čase nastopilo nekaj momentov, ki so odločilno posegli v književno življenje, ga oživili v toliki meri, kakor že zdavnaj ne in kljub na splošno težkem materialnem položaju zgradili trden most med književniki in občinstvom. Prvi in vsekakor pglavitni vzrok te ugodne književne konjunktore je skrb, s katero banska oblast spremlja celotno kulturno, zlasti še književno življenje, ga po svojih močeh podpira in propagira. Ni dolgo tega, ko sem na tem mestu kratko poročal o novih književnih nagradah, ki jih je banovina razpisala in ki bodo še v večji meri poživile književno ustvarjanje. Zgodilo se je, da je sedaj Zagreb prav v književnih nagradah zavzel prvo mesto v Jugoslaviji in je Beograd, ki je do sedaj bil redno prvi, daleč zaostal. Drugi moment pa vidim v iniciativnosti, ki je doživela velik razmah prav s političnimi svoboščinami, ki so jih Hrvati zadnje leto dosegli, pa sedaj skušajo na vseh področjih biti čim delavnejši.

Kakor je bila še pred vojno, pa tudi kasneje, navada pri Srbih, da je več vplivnih književnikov zavzemalo vidne položaje zlasti v diplomatski službi, tako se tudi hrvatska banska oblast trudi, da bi mnogim književnim delavcem nudila tudi s te strani svojo zaslonbo. Tako imamo celo vrsto zagrebških književnikov, starejših, pa tudi mlajših, ki se nahajajo v javnih službah in nekateri tudi na visokih položajih. Tako je Vladimir Kovačić ravnatelj zagrebske radij-

ske postaje, Slavko Kolar načelnik oddelka na banovini, dr. Ilija Jakovljević glavni urednik »Hrvatskega dnevnika«, dr. Badalić ravnatelj drame v zagrebškem gledališču, dr. Ivan Esih banovinski referent kakor tudi znani pesnik Tadijanović, dočim so zaposleni v mestni knjižnici, ki jo vodi dr. Mile Starčević, zapovrstjo Sofra, Sida Košutićeva, Sekulić in Bačić, profesorska mesta sta dobila pa Frol in Delorko.

Zelo karakteristična je izjava, ki jo je dal pred kratkim dr. Starčević: da namreč hrvatskim pisateljem danes ni več treba držati rokopisov po predalih in čakati na ugodno priliko, da bi jih po dolgem čakanju kak založnik objavil. Nasprotno! Sedaj se dogaja tisto, kar je bilo v kulturno razvitih državah že tudi doslej v navadi: da namreč založniki iščejo književnike, naravnost tekmujejo, čigava dela bo kateri izdal in iščejo rokopise. Seveda je tudi tukaj vprašanje kvalitete merodajno. Dela brez književne vrednosti tudi danes nimajo založnika.

Še par besedi o zagrebški založniški podjetnosti. Popolnoma pravilna in resnična je trditev, da danes v Zagrebu izide sorazmerno zelo veliko knjig. Zlasti je treba poudariti procvit izvirne literature. Najaktivnejše in za hrvatsko literaturo najzaslužnejše založniško podjetje je Matica Hrvatska. To zato, ker se je izključno posvetila izdajanju domačih, originalnih del. Matica izdaja poleg rednega vsakoletnega kola še sledeče zbirke: Savremeno knjižnico, ki je v štirih letih narasla na skoraj štirideset zvezkov; Malo knjižnico, kjer je izšlo okrog trideset zvezkov; pravkar pa se organizirata dve posebni zbirki: Omladinska biblioteka, ki bo prinašala izključno mladinska dela in Prosvetno-politička biblioteka, ki bo namenjena popularnim znanstvenim spisom in brošuram. Vsekakor je treba omeniti, da se Matica

Hrvatska pripravlja za proslavo svoje stoletnice, ki jo bo proslavila letos. V ta namen je pomnožila tudi program in bo letos in prihodnje leto izdala celo vrsto velikih del, tako n. pr. Šiščev »Pregled hrvatske povijesti«, dr. Mihovala Komola »Povijest hrvatske književnosti«, monumentalno delo dr. Antuna Dabinovića »Hrvatska državna i pravna povijest« v treh zvezkih na 600 straneh, dočim bo slikar Ljubo Babić pripravil knjigo »Umjetnost kod Hrvata u XIX. veku«. Seveda je napovedanih še več drugih knjig, med katerimi bo kot znanstveno delo zanimiva razprava o hrvatski narodni glasbi, ki jo piše dr. Božidar Širola. Iz tega je jasno razvidno, da je med vsemi tremi Maticami v Jugoslaviji prav zagrebška oziroma hrvatska trenutno najdelavnejša.

Posebej je treba spregovoriti še o pisatelju dr. Miletu Budaku, ki v svojih delih tako mojstrsko slika svojo rodno Liko in njene ljudi. Če omenim, da je Budak v nekaj letih izdal zapovrstjo tri velike romane, nekatere v štirih, druge v dveh zvezkih, in sicer proslavljeno »Ognjišče«, »Sen o sreči« in »Razvelo češnje«, od katerih imajo nekateri tudi čez 1000 strani, mislim, da je dovolj povedano. Kaj je književni uspeh in kako popularen je dr. Budak, ki je zraven vsega zelo resen in kvaliteten pisatelj, se najlepše vidi iz dejstva, da je prva izdaja njegovega obsežnega romana »Sen o sreči«, ki ga je izdala Matica kakor večino njegovih del, pošla preje ko v štirinajstih dneh po izidu, čeprav se 3000 do 5000 izvodih, in da so morali točno teden dni potem ko so razdrli stavek, roman znova staviti za drugo izdajo. Mimogrede lahko povem še to, da bo dr. Budakovo »Ognjišče« kmalu izšlo v nemškem prevodu, Matica pa izda njegov roman »Ratno roblje«.

Razen Maticice Hrvatske sta najdelavnejši založbi še Binoza in pa knjigarna Vasić. Zaradi popolnosti podobe naj omenim, da sta vodilni zagrebški književni reviji »Hrvatska revija«, ki jo izdaja Matica, in pa »Savremenik«, ki je glasilo Društva hrvatskih književnikov. »Savremenik« se je lansko leto zelo razmahnil in je po vzgladu beograjskega »Srpskega književnega glasnika« izhajal štirinajst-dnevno. Z novim letom pa je zopet začel izhajati kot mesečnik, sicer ne zato, ker ne bi bilo gradiva ali pa mogoče zaradi materialnih vzrokov, ampak izključno iz uredniških, to se pravi tehničnih razlogov. Zato bo imela pa številka dvojem obseg. Zanimivo je tudi to,

da imata obe vodilni zagrebški reviji približno iste sotrudnike. Od časa do časa posvečati nekaj pozornosti tudi slovenski književnosti (tako je n. pr. »Savremenik« lani izdal posebno slovensko številko).

LAZA LAZAREVIĆ

(Ob petdesetletnici njegove smrti)

Pod konec 1890. leta (po starem kalendarju) je umrl v Beogradu po dolgem bolehanju zdravnik in pisatelj Laza Lazarević. Vse svoje življenje je bil slaboten, nazadnje pa ga je v naglici pobrala jetika. Po zapiskih sodobnika Ljubomira Hristića so v vodi, kateri je bilo primešano vino, skopali »skelet, kakršne je mogoče videti po naravoslovnih muzejih«, potem so pa z vodo zalili lipo na dvorišču. Tako je umrl prvi resnični mojster srbske novele, katerega ime še dandanašnji stoji med najsvetlejšimi v srbski književni zgodovini.

Rodil se je Lazarević v patriarhalnem okolju, v trgovski hiši starega Šabca dne 1. maja 1.1851. Doma je dovršil štiri gimnazije, maturiral v Beogradu in se kmaj šestnajstleten vpisal na pravno fakulteto takratne velike šole. Ko je bil star dvajset let, je imel že diplomu v žepu. Toda to mu ni bilo dovolj. Prihodnje leto (1872.) so ga na državne stroške poslali študirat medicino, od leta 1876. pa je bil zaposlen kot zdravniški pomočnik v srbski vojski. Leta 1879. je doktoriral (doktorska disertacija »Experimentale Beiträge zur Wirkung des Quecksilbers«) in bil nekaj časa okrožni zdravnik v Beogradu. Kmalu pa je postal vojaški zdravnik, bil je osebni zdravnik kralja Milana in je umrl kot sanitetni polkovnik.

Če hočemo prav razumeti duševni sestav tega najbolj znanega srbskega pripovednika osemdesetih let, se moramo vsaj bežno pomuditi ob razmerah, v katerih je rastel in zorel. Kot mlad visokošolec je bil navdušen pristaš novih idej, ki so se širile med takratno srbsko mladino. Viri teh mladostnih navdušenj takratnih srbskih visokošolcev so bili predvsem ruski novotarji. In Lazarević se je z vsem ognjem lotil dela za obnovo in aktivno sodeloval v »Pobratimstvu«, Zlasti Černiševski je veljal tiste čase za evangelijski nadebudni mladini. In zdi se mi, da bom dovolj močno označil razpoloženje mladega Laze Lazarevića tistih let, če bom omenil, da se je z velikim navdušenjem učil ruščine in prevedel odlomek iz znanega Černiševskijevega dela »Kaj početi«. To je tudi prvo Lazarevićevo književno delo.

To velikansko navdušenje za socialistične ideje pa je pri Lazareviću splahnelo že v začetku njegovih medicinskih studij.

V duhu reformatorstva je prevedel še nekaj ruskih tekstov Pisemskega in Gogolja. Ko je začel pa z originalnim ustvarjanjem, je docela zavrgel svoje mladostne vzore in se trudil, da postane eno: umetnik. Čisto na dnu njegovega srca pa je telo nekaj konservativno domačega, patriarhalnega s precejšnjo primesjo idealizma in sentimentalnosti. In ta druga stran, ki je bila tako v njegovi naravi, je zmagala. Iz zastopnika prekucuškega materializma in nihilizma mladostnih let se je Lazarevič izprevrgel v odkritega in naravnost trdovratnega borca za stare ideale, ki mu je bila družina in njena svetost vse, ki se je postavil po robu individualistični kulturi v večji meri, kakor kateri koli srbski pripovednik njegovih let tistega časa. Te ideje je novemu času navkljub propagiral v svojih književnih delih brez vsake vsiljivosti, s čisto umetniškimi sredstvi.

Pred Lazo Lazarevičem srbska književnost skoraj ni imela novelista v pravem in polnem pomenu te besede. Kar sta ustvarila Stjepan Ljubiša in Milovan Glišić, je bilo dostikrat prijetno napisano, toda ni bilo redno umetniško neoporečno. Lazarevič pa je prav tukaj zastavil svoj pluz: na vso moč si je prizadeval, da postane in vseskozi ostane umetniški oblikovalec srbskega podeželskega, kmetiškega življenja. Dočim so bili številni srbski pisatelji pred njim in zlasti za njim preveč navezani na folkloristiko, pa bodisi, da so pripadali romantični ali pa realistični smeri, je Lazarevičev odnos do kmetstva in patriarhalnosti, gledan iz njegovih del, čisto svoboden. Z drugimi besedami: Lazarevič ni strogo navezan na snov, ampak redno oblikuje iz samega sebe. Odtod toliko sledov avtobiografičnosti v sicer maloštevilnih njegovih novelah. Celo eni in enotni literarni smeri Lazarevič ne pripada. V osnovi je realist, ki je pa nihal v dvoje nasprotij: v romantiko in naturalizem. Nikoli se ni mogel do konca otresti romantizma in tudi pravega naturalizma ni nikoli zadel, dasi ga tu in tam zasledimo v nekaterih njegovih delih.

Redki so srbski književniki, ki so tako hitro dosegli priznanje kakor Laza Lazarevič. Leta 1879. je natisnil svoje prve stvari in že od samega začetka je bil najdobrohotneje sprejet in priznan. Veljal je za srbskega Turgenjeva in njegova dela so imela širok krog bralcev skozi vsa desetletja minulega stoletja in jih imajo deloma še danes. Lazarevič je po Skerličevih besedah »pisatelj srca, ki je za srca pisal«. In kljub dobremu sprejemu, kljub zgodnji slavi se pisatelj ni prevzel.

To se najlepše vidi iz dejstva, da se ni razpisal, kakor bi se pripetilo marsikom drugemu na njegovem mestu, ampak je v svoji avtokritičnosti nehal pisati, ko je bil na višku svojih stvariteljskih moči. Vse njegovo delo je namreč kvantitativno več ko malenkostno: devet srednje dolgih novel in sedem nedokončanih fragmentov. To je vse, kar je Laza Lazarevič sploh dal.

Vsebinsko so njegove novele izrazita podoba takratnega patriarhalnega srbskega življenja, bodisi da v njih opisuje nasprotja in trenja med staram in novim svetom v Srbiji, bodisi da se bori za moralo in skupnost družine ali tradicionalne srbske zadruge. Nekaj nežnega, domačega in prisrčnega je v vsem njegovem ustvarjanju, nekaj sentimentalnega in ponekod tudi moralizatorskega. Devet njegovih novel je takole zapovrstjo izhajalo v raznih listih (dunajska »Srpska zora«, »Slovinac«, »Otadžbina«): Prvič z očetom k jutranji (1879), Šolska ikona (isto), O pravem času hajduki, Na vodnjaku, Werther, Narod bo vse pozlatil (1880), Veter (1889), On ve vse (1890) in šele po smrti natisnjena: Švabica, ki je avtobiografična. Prvih šest novel je izdal v posebni knjigi l. 1886., v letih 1898. in 1899. pa je Srbska književna zadruga v Beogradu izdala v dveh knjigah vsa njegova dela (druga celotna beogradska izdaja l. 1912.). Ni čudno, če so zvečine kvalitetne Lazarevičeve novele prevajali tudi v tuje jezike, tako v češčino, ruščino, nemščino in francoščino, pa tudi v italijanščino in angleščino. Nekaj fragmentov je prevedenih tudi v slovenščino.

Laza Lazarevič je predstavnik srbskega književnega realizma, ki je prinesel dosti novega v srbsko šele razvijajočo se književnost. Zlasti je treba poudariti njegovokus za mero, pa za jezik in stilistično izglajenost. Njegova dela so povečini dovršene umetnine, izcizelirane, osebe v njih psihološko zanimivo poglobljene. V tem je daleč pred svojimi sodobniki. Kljub temu, da se je hodil učiti zlasti k francoskim in ruskim mojstrom, je le zadržal v svojem delu vse osnovne poteze lastnega temperamenta in pisateljske individualnosti. Zanimanje za Lazarevičeve novele, za njegov nekam mistični optimizem, je vsekakor v zadnjih desetletjih upadlo. Toda kljub vsemu bodo njegovi spisi ostali najzgovornejši in najavtentičnejši dokument o Srbiji osemdesetih let in njenem patriarhalnem življenju, zlasti zato, ker so podani z okusom in mero.

T. P.

Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne**

**v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje**

Klišeje
 vseh
 vrst
 po
 fotografijah
 in
 risbah
 izvaja

**Klišarna
 St. Deu**
 Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

TISKARNA MERKUR

SE PRIPOROČA ZA CENJENA
 NAROČILA TISKOVIN, KI JIH
 BO IZVRŠILA HITRO, LIČNO
 IN PO ZMERNIH CENAH

TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE, REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE,
 RAČUNE, LETAKE, LEPAKE, VIZITKE, VSTOPNICE, LETNA POROČILA,
 VABILA ITD. — VSE TISKOVINE TISKA V ENI- ALI VEČ BARVAH —
 ROTO- IN KNJIGOTISK — V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST
 KRALJEVSKE BANSKE UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO
 ZAKONOV IN UREDB«, KATERE SEZNAM SE VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

Ljubljana, Gregorčičeva ul. 23. Tel. 25-52